

ПОВЯЗІ ПАМІЖ ЛІТАРАТУРАМІ

Андрэй Хадановіч (Мінск)

ЯК ПЕРАКЛАДАЦЬ НЕПЕРАКЛАДАЛЬНАЕ? (НА ПРЫКЛАДЗЕ СУЧАСНАЙ УКРАЇНСКАЙ ПАЭЗІІ)

Ужо стагоддзямі ў свеце доўжыцца спрэчка пра перакладальнасць або неперакладальнасць мастацкай літаратуры і, у прыватнасці, пра магчымасць або немагчымасць паэтычнага перакладу. Сфармуляваўшы шэраг эфектных афарызмаў пра тое, што перакладчык — гэта здраднік, што пераклад — гэта смерць разумення, што пераклады — як жанчыны: або верныя, або прыгожыя, скептыкі, разам з тым, мусяць пагадзіцца, што сам факт паўстання новых і новых удалых перакладаў — найпераконлівейшае абвяржэнне тэзіса пра неперакладальнасць. Аднак відавочна таксама, што ў сваім адвечным «балансаванні» паміж дакладнасцю і мастацкай дасканаласцю перакладчык усё часцей мусяць выбар на карысць апошняй, бо мастацкі пераклад — гэта найперш напісанне твора, які будзе існаваць на тваёй мове і эстэтычна ўздзейнічаць на твайго суайчынніка, і толькі потым у гульні ўступае крытэрыі большай ці меншай адпаведнасці арыгіналу. Мала таго, часам перакладчык трапляе ў сітуацыю, калі проста абавязаны вельмі далёка адыходзіць ад сэнсу аўтэнтыка, каб захаваць у перакладзе нешта, значна істотнейшае за «даслоўную» дакладнасць.

— Паводле маіх назіранняў, з «недаслоўным» перакладам як абсалютна прымальным метадам перастварэння мастацкага тэксту мы сустракаемся, прынамсі, у трох выпадках. Па-першае, калі ў арыгінале мае месца слоўная гульня. Па-другое, калі мастацкая (найчасцей — вершаваная) форма арыгінала патрабуе свайго захавання, прычым гэтых фармальных асаблівасцяў, неабходных і ў перакладзе, адносна шмат. Па-трэцяе, калі перад намі так званая праблема «чужога ў чужым»: аўтар арыгінала карыстаецца ў сваім творы рознымі гатункамі «чужога» тэксту. Гэта можа быць яўнае або прыхаванае цытаванне, стылізацыя,

пастышаванне, пародыя, алюзія і г. д. Няцяжка адзначыць, што з такога кшталту «складанасцямі» найчасцей сустракаешся тады, калі перакладаеш сучасны постмадэрнісцкі мастацкі тэкст. Праблема інтэртэкстуальнасці, не чужая сусветнаму пісьменству і раней, стала «павальнай з’явай», нормай добрага тону ў літаратуры другой паловы XX ст. А з моманту, калі ў літаратуры запанаваў постмадэрнізм, можна здзівіць чытача хутчэй «наіўным» пісьмом, калі словы азначаюць толькі тое, што яны азначаюць, чым самага рознага кшталту адсылкамі да твораў папярэднягаў. Паспрабуем прыгледзецца бліжэй да кожнага з трох акрэсленых выпадкаў.

I

Праблема «чужога ў чужым» стакроць ускладняецца, калі гаворка ідзе пра перакладанне сучаснай паэзіі. Так, украінскія паэты-«бубабісты» давялі выкарыстанне «чужога» тэксту ў сваіх творах да адмысловага майстэрства. Такі «літаратурны плагіят», думаецца, выконвае ў іх творах падвойную функцыю. Па-першае, гэта значны складнік постмадэрнісцкай гульні, адназначна разлічанай на смехавы эфект, спосаб парушыць чытацкае чаканне і традыцыйныя каноны. Па-другое, хоць і ў меншай ступені, гэта спосаб стаўлення да ўкраінскай паэтычнай традыцыі, будаванне ўласнага дзіўнаватага, але ўсё-ткі літаратурнага радаводу, свайго культурнага генеалагічнага дрэва, спосаб захаваць повязі з традыцыяй нават там, дзе, здавалася б, лягчэй лёгкага было б гэтыя повязі парваць. Такі верш Юрыя Андруховіча «Ніжність» (у нашым вельмі недаслоўным перакладзе — «Жарсць»), што ўваходзіць у цыкл «Крымінальныя санеты» і належыць да «паэтычнага канона» Бу-Ба-Бу. Гэта твор скандальна знакаміты і шматкроць чытаны на рознага кшталту паэтычных імпрэзах. Доўгі час сам украінскі аўтар лічыў яго абсалютна неперакладальным, і рэч не толькі ў тым, што трэба захоўваць у перакладзе ўсе фармальныя абмежаванні, якія дыктуе санетная форма. Рэч у тым, што твор пабудаваны на тонкай гульні з вядомай украінскаму чытачу цытатай. Андруховіч узяў радок «По той бік пристрасті народжується ніжність» і трохі скараціў яго: «По той бік пристрасті народжується ніж». З прыёму, натуральна ж, вынікае і ўсё лірычны сюжэт, які жвава разгортваецца ў жорсткіх рамках санетнага чатырнаццацірадкоўя і ёсць таленавітай і выбуханебяспечнай сумессю непадробнай лірыкі і «жорсткага» эпітажу, «пяшчоты» — і «нажа», ажно да фіналу, дзе прыхаваная да часу культурная гульня канчаткова вербалізуецца:

Кохання — то велика дівовижність:
Там, де лише народжувалась ніжність,
За хвилику може виникнути ніж.

Калі адкінуць недарэчны стэрэатып пра абсалютную неперакладальнасць такіх твораў, трэба прызнаць, што паўнаважасны мастацкі пераклад —

пераклад, здольны зрабіць на беларускага чытача ўражанне, супастаўляльнае з Андруховічавым, — мусіць быць вельмі недаслоўным. Давядзецца адмовіцца і ад цытаты, што лягла ў падмурак твора, і ад гукавога падабенства «ніжніст» і «нажа», бо беларуская фанетыка такога не дазваляе. Затое сам прыныцп, паводле якога развіваецца лірычны (іранічны) сюжэт, трэба захаваць. Зыходнай кропкай аповеду па-беларуску мусіць стацца таксама нейкая вельмі пашыраная і ўсім вядомая ісціна (на правах «чужога» тэксту), нечакана аспрэчаная затым перакладчыкам. Тое самае датычыцца і гульні словаў — яна павінна быць захаваная, хоць словы, канечне ж, будуць іншымі. Іранічнаму і нават цынічнаму пачатку магла б паспрыяць, да прыкладу, біблейная алюзія. Якая біблейная алюзія магла б фігураваць на пачатку твора? Натуральна ж, «С пачатку было...», цытата, асвечаная не толькі сакральным святлом Евангелля паводле Яна, але і багатай традыцыяй звяртання да яе ў літаратуры (досыць згадаць гётэўскага Фаўста, які б'еца над перакладам Бібліі і шукае патрэбнага нямецкага эквіваленту: «Было спачатку Слова», «Была спачатку Думка», «Была спачатку Сіла» і г. д.). Памятаючы пра выбраную для беларускага варыянту назву твора, атрымліваем: «Спачатку была жарсць...» — гучыць досыць біблейна і да блюзнэрства некананічна адначасова. А там і развязанне фінальнай задачы прыйшло:

Спачатку была жарсць, нож быў пазней...
Старызнік Міся а чацвёртай ранку
зарэзаў панну Касю, лесбіянку
(як сам ён думаў — што ж, яму відней).

Ён папісаў ёй чэрава й гарлянку,
аж ашалеў, раз'юшаны сугней.
Яна ж яму: «Хоць рэж, хоць лагадней,
тваёй не буду — прысягала Янку».

(Той акурат сядзеў за згвалтаванне.)
І вось, яго апошнія каханне
сустрэла нож, схаваны пад крысом.

Міласць — напраўду цуд, мяркуйце самі:
што пачалося літасцю й слязамі,
за хвілю стане лютасцю з лязом.

Найцікавейшае тут тое, што перакладчык, сам не ведаючы таго, суаднёс у апошнім тэрцэце два словы, якія ў свядомасці любога адукаванага ўкраінца выклікаюць адназначную асацыяцыю з Васілём Стусам: «Божа, не літасці — лютасці!..», пасля чаго можна смела сцвярджаць, што пераклад выйшаў у яшчэ большай ступені інтэртэкстуальным, чым гэта было ў арыгінале.

Яшчэ адной галаваломнай, але ж цалкам вырашальнай для перакладу задачай стаўся верш Аляксандра Ірванца «Любіць!..», больш вядомы шырокай публіцы пад назвай «Любіць Аклахому!». А. Ірванец — яшчэ адзін скандальна знакаміты ўкраінскі паэт з «тройцы» Бу-Ба-Бу, ён у яшчэ большай, чым Андруховіч, ступені разлічвае на несур'ёзнае, смехавое ўспрыманне, ліра-іранічны паэт, што спалучае тонкі талент парадыста з бліскучымі версіфікацыйнымі здольнасцямі, так што кожны яго радок чытаецца надзвычай лёгка, смешна ды нечакана:

ЛЮБИТЬ!..

Любіць Оклахому! Вночі і в обід,
Як неньку і дедді достоту.
Любіць Індіану. Ёй так само любіць
Північну й Південну Дакоту.

Любіць Алабаму в загравах пожеж,
Любіць її радощі й біди.
Айову любіць. Каліфорнію теж.
І пальми крислаті Флоріди.

Дівчино! Хай око твое голубе, —
Та не за фізичні ваді, —
Коханий любіти не встане тебе,
Коли ти не любиш Неваді.

Юначе! Ти мусиш любіти стократ
Сильніше, ніж любиш кохану,
Колумбію-округ і Джорджію-штат,
Монтану і Луїзіану.

Любіти не зможеш ти штатів других,
Коли ти не любиш по-братськи
Полів Арізони й таких дорогих
Просторів Аляски й Небраски.

Любов цю, сильнішу, ніж потяг до вульв,
Плекай у душі незникому.
Вірджинію-штат, як Вірджинію Вульф,
Люби.

І люби — Оклахому!..

Найцяжэйшае для перакладчыка верша «Любіць Аклахому!» — той факт, што твор Ірванца мае парадыійны характар і ёсць іранічным перыфразам верша Уладзіміра Сасюры «Любіце Украіну». Верш Сасюры

напісаны ў 1944 г. на ўздыме энтузіязму ў сувязі з перамогамі Савецкай Арміі над Германіяй і вызваленнем Украіны. Цікава, што сам яго аўтар меў за гэты патрыятычны шэдэўр сур'ёзныя непрыемнасці, бо яму з часам інкрымінавалі нацыяналізм, хваля барацьбы з якім дайшла і да Беларусі: Максім Танк мусіў публічна каяцца ў тым, што пераклаў на беларускую такі «ідэалагічна падазроны» твор:

Любіць Украіну, як сонце, любіць,
як вітер, і травы, і воды...
В годину шасліву і в радості мить,
любіць у годину негоди.

Любіць Украіну у сні й наяву,
вишневу свою Украіну,
красу її вечно живу і нову
і мову її солов'іну...

Супастаўленне тэксту Ірванца з аб'ектам яго пародыі сведчыць пра вялікае падабенства твораў, перадусім фармальнае: той самы памер і рыфмавы малюнак. Ёсць у тэкстах і «зместавыя» падабенствы — з тою розніцай, што Ірванец іранічна перайначвае Сасюру. (Што праўда, Ірванцавы тэкст выйшаў карацейшым на некалькі строфаў — мабыць, псеўдапатрыятычнага запалу не хапіла.)

Як перакладаць такую пародыю? Як давесці да беларускага чытача непераарыўнасць культуры? (Нават у такім, іранічным выглядзе!) Ужо згадвалася, што верш Сасюры перакладаўся на беларускую Танкам. Можа, зрабіць пародыю на пераклад Танка? Мабыць, прыхільніка традыцыйнай школы перакладу такі падыход і задаволіў бы, але ж эквівалентнасць тут дасягаецца ўяўная. Бо верш Сасюры ва Украіне хрэстаматыйна знакаміты і вядомы нават школьнікам. (Дый хто, зрэшты, ведае літаратурную класіку лепей за школьнікаў, якім хоцькі-няхоцькі даводзіцца вывучаць яе на памяць?) Чаго нельга сказаць пра яго беларускі пераклад, які вядомы адно нашым україністам ды яшчэ знаўцам творчасці Танка. Алюзія на добра вядомае і алюзія на амаль што невядомае — вельмі розныя рэчы. Але што рабіць у гэтым разе? Можа, выкарыстаць беларускі хрэстаматыйна знакаміты верш, функцыянальна адэкватны сасюраўскаму? Такім вершам мог бы быць твор ужо згаданага Танка «Родная мова». Дык, можа, зрабіць пародыю на яго? І такі падыход не выпадае, бо гэта, па-першае, канчаткова зацямяла б ва ўспрыманні чытачоў вобраз Радзімы (няхай нават звышіранічны), «падсунушы» ўзамен вобраз мовы, а па-другое, гэтая культурная ніша ў нас ужо занятая тэкстам паэта-«бумбамлітаўца» Альгерда Бахарэвіча «Нямецкая мова», які ёсць пародыяй на «Родную мову» Танка і тыпалагічна вельмі блізка да тэксту Ірванца:

О, мілая сэрцу нямецкая мова!
Багацце тваіх невычэрпных крыніц
Для моцнага — новых памкненняў аснова,
Для квалага ты — і апора, і зніч.

Ты мужа прайшла праз вякі і нягоды,
Каб новым стагоддзям у сонцы заззяць,
Каб весці да зораў праз цемры балоты, —
Нікому тваіх ручаёў не стрымаць!

Звініш ты на полі, на вулках, у хаце,
Ты песняю льешся, хоць зведала здзек.
А тым, хто цябе і адрокся, і страціў,
Тым вечная ганьба і сорам навек!

Дык, можа, наогул не варта гэты тэкст перакладаць, бо аналагічны ў нас ужо ёсць? І такі падыход (калі бяздзейнасць ёсць падыходам) не выпадае. Бо добры пераклад падкрэслівае не тыповае, а унікальнае, і гэтыя спецыфічныя рысы ў перакладзе можна нават перабольшыць. Чым жа Ірванцавы тэкст адрозніваецца ад Бахарэвічавы? Перадусім, выбарам аб'екта пародыі. Абодва савецкія паэты апелююць да найсвяцейшага і найчысцейшага, што знайшлося ў іхнай сістэме каштоўнасцяў. Але калі для Сасюры гэта — яго родная Украіна, дык сапраўднай «радзімай» Танка выяўляецца беларуская мова. Ці мусіць гэта азначаць, што «патрыятычная» карціна свету ў заходняга беларуса Танка з мінімальным досведам беларускай дзяржаўнасці яшчэ не склалася, і ўсё, што застаецца, — гэта айчына паэтаў — мова? Факт сведчыць не на карысць беларусаў, якія і дагэтуль падчас рэдукуюць свой патрыятызм да адвечных энкаў пра занябанне «матчынай» мовы. І не варта дзівіцца, што Таварыства мёртвых паэтаў у нашых рэаліях называецца Таварыствам беларускай мовы. Вось жа, «не пакідайце мовы нашай нямецкай, каб не ўмёрлі», — шчэрыць зубы Бахарэвіч, тады як твор Ірванца — нармальны і своечасовы адказ на выклік гісторыі ў выглядзе абвяшчэння Украінаю сваёй дзяржавы (верш «Любіць Аклахома!» напісаны ў 1992 г.). Яшчэ адно адрозненне паміж «опусамі»: Бахарэвічавы — рэтраспектыўны, ён парушае застарэлыя табу і балюча «чапляе» анахранічныя комплексы, здаецца, дагэтуль непераадаленыя беларусамі. Ірванцавы ж скіраваны ў будучыню, ён — на вострыні часу, бо выяўляе і даводзіць да абсурду новую ў грамадстве тэндэнцыю — амерыканізм. Па-трэцяе, розніца палягае ў суцэльна прафесійным аспекце выканання: «Аклахома» — твор дарослага дасведчанага майстра, тады як «Нямецкае мова» яшчэ патыхае паэтычным вучнёўствам — да прыкладу, у версіфікацыі. Не выпадкова, што Бахарэвіч досыць даўно з іроніяй ставіцца да сваіх паэтычных эксперыментаў, аддаўшы перавагу прозе. Вось што і трэба было давесці: культурная ніша Ірванца ў нашай культуры не была занятай, і перакладаць было варта. Але вернемся да пытання — як?

Гэта, безумоўна, мусіць быць пераклад менавіта тэкста Ірванца, а не тых культурных рэалій, якія хаваюцца за ім. Фармальна твор мусіць нагадваць арыгінал: эквірытмічнасць, эквілінарнасць, аналагічнасць рыфмавага малюнка для перакладчыка — рэчы абавязковыя. Абавязкова і такі прыём, як вынясенне ў апошняю рыфму кожнай строфы назвы таго ці іншага амерыканскага штата. Але ж сам аб'ект пародыі па-беларуску страчваецца. Значыць, ён мусіць быць нечым кампенсаваны. Чым? Страціўшы адну вялікую крыніцу алюзій, мы можам свядома, штучна ствараць па-беларуску іншыя алюзіі. Чаму б, перакладаючы, адначасова не даваць алюзіі на нешта настолькі самапазнавальнае для беларускага чытача, як

Сасюра — для ўкраінскага. Чаму б не змясціць у кожнай строфе перакладу па такой алюзіі на беларускую патрыятычную лірыку — прычым як савецкага паходжання, так і «стопрацэнтную» класіку. Адзіная ўмова — выбраныя для гэтай мэты фрагменты мусяць быць крылатымі і адназначна пазнавальнымі. Разгорнем у свядомасці ўяўную анталогію нашай патрыятычнай лірыкі. Што мы маем? «Мой родны кут, як ты мне мілы...» Добра. «А хто там ідзе?» Цудоўна. «Радзіма мая дарагая». Выдатна. «Як ты сэрцу майму міла, дарагая Беларусь!» Шыкоўна. «Каб любіць Беларусь нашу мілую...» Прыўкрасна. «Загляне сонца і ў наша ваконца». Проста фантастыка! Засталося адно звесці ўсё гэта разам, жорстка «загнаўшы» ў Ірванцаўскі памер і дапасаваўшы да амерыканскіх геаграфічных рэалій.

Любі Аклахому, радзімы наш край,
Як бацьку і родную маму.
Аёву любі і Фларыду кахай,
Краіну маю Алабаму.

Любі Каліфорнію ўночы і ўдзень,
З ёй радасць дзялі і маркоту.
Любі Індыяну. І сонца прамень
Загляне і ў нашу Дакоту.

Дзяўчо! Не глядзі, адыдзі чым хутчэй!
Твая прыгажосць без завады,
Ды не пакахаць мне блакітных вачэй,
Пакуль не палюбіш Невады.

Юнак! Ты любіцьмеш аддана, як брат,
Кахацьмеш мацней ад каханай
Акругу Калумбію й Джорджыю-штат
З Мантанаю й Луізіянай.

Каб родны свой кут палюбіць дарагі,
Любіць навучыся па-брацку
Палі Арызоны, й Аляскі снягі,
І мілую сэргу Небраску.

Любоўю, мацнейшай за поцяг да вульв,
Вядомы й сляпому, глухому,
Вірджынію-штат, як Вірджынію Вулф,
Любі. І любі Аклахому!..

Ніштаваты выйшаў кактэйль, нават Янку Купалу з вершам «Не глядзі...» не пашанцавала — таксама трапіўся пад гарачую руку перакладчыку. Паўстае заканамернае пытанне, ці мае перастваральнік права на такія вольнасці, на такі пачварны «дадаізм» (ад слова «дадаваць»). Мой мінімальны досвед падказвае, што мае — тады, калі іншых спосабаў перакладання недастаткова. Аднак чытач не павінен наіўна верыць, што па-ранейшаму чытае Ірванца. Трэба аддаваць сабе справу, што характар сённяшняй інтэртэкстуальнай літаратуры такі, што пераклад мімаволі стаецца недаслоўным, і вельмі недаслоўным — ажно да вольнага пераспева паводле матываў арыгінала. Але ж канчаткова вольным пераспевам не стаецца, бо захоўвае галоўнае — камунікатыўную інтэнцыю аўтара, сам намер будаваць свой твор з дапамогай такой, а не іншай стратэгіі.

II

Другі выпадак «чужога ў чужым», калі перакладчык таксама загнаны ў глухі кут і не мае іншага выбару, як толькі пайсці на «недаслоўны» пераклад, — гэта ўсе выпадкі *слоўнай гульні* (строга кажучы, туды ж можна аднесці і выпадкі гульні з фразеалагізмамі). Слоўная гульня — гэта тое, што лёгка даецца аўтару арыгінальнага твора (пры наяўнасці таленту, дадзіпнасці і моўнага чуцця), але ж вымагае надзвычайных высілкаў, адмысловай вынаходлівасці ад перакладчыка.

Так, у «позыяга» Андруховіча ёсць верлібр «And the thirs angel sounded» з цыклу «З пісень для мертваго півня»:

Один із недобитих у дев'яносто першому
перестрив мене, підбитого, серед нічного Львова.
Нічний Львів переважно належить їм —
я, напевно, єдиний, хто про це знає.
Він також хотів пива, як виявилось, —

п'яний мародер, учасник бойових дій і т. д.
«Брат! — казав до мене. — Брат! Піва кончілась,
ти представляеш? Піва кончілась, жена ушла!»
Я не знав, що буває на світі такий розпач.
Мені все причувалося щось про третину вод
і полин.
Ангел у футболці з третім номером ішов по небу
зі своєю дурнуватою дудкою.
Ми обійнялися, ніби перед стратою.
Перепрошую, перед стартом.

Тэкст не патрабаваў бы ў перакладзе вялікай працы, калі б не адно «але» — слоўная гульня ў канцы твора: «перед стратою» («перад пакараннем смерцю») і «перад стартам», падмацаваная ўсёю папярэдняю гульнію — суаднясеннем дзвюх быццам бы несумяшчальных рэальнасцяў: апакаліптычнай і спартыўнай. Каламбур захаваць, відавочна, не ўдалося б, значыць, трэба кампенсаваць яго страту нечым іншым, што адначасова належала б сферам эсхаталогіі і спартыўных спаборніцтваў. Такі ход — і, здаецца, някепскі — знайшоўся: можна назваць нябеснага Суддзю арбітрам, і гэта будзе патрэбнаю ў гэтым кантэксце прафанацыяй сакральнага. Сказана — зроблена. Але чагосьці не ставала. Нечым турбаваў той трэці анёл, які ў Андруховіча атрымаў трэці нумар на футболцы. Чакайце, нумар трэці, паводле футбольнага амплуа, — гэты, найхутчэй, абаронца. Вось і рашэнне: хай гэта анёл станецца анёлам-абаронцам! Цынічна і брутальна, але роўна настолькі, наколькі вымагае стылістыка арыгінала:

Адзін з недабітых у дзевяноста першым
спаткаў мяне, ушчэнт дабітага, сярод начнога Львова.
Начны Львоў збольшага належыць ім —
я, мабыць, адзіны, хто пра гэта ведае.
Ён таксама хацеў піва, як выявілася, —
п'яны марадзёр, удзельнік баявых падзеяў і г. д.
«Брат! — казаў ён мне. — Брат! Піва кончілась,
ты представляеш? Піва кончілась, жена ушла!»
Я не ведаў, што ў свеце бывае такая распач.
Мне ўсё чулася нешта пра трэцюю частку вод
і палын.
Анёл-абаронца з трэцім нумарам на футболцы
ішоў па небе са сваёй дурнаватаю дудкай.
Мы абняліся, нібы за хвілю апынемся перад Суддзём.
Перапрашаю, арбітрам.

Ёсць у Андруховіча яшчэ адзін верш, дзе захаванне аднаго гульніёвага прыёму ўяўляецца проста неабходным. Гэта верш «Пастух Пустай, паэт, баронскі сын...», які заканчваецца дзіўнаватым васьмірадкоўем:

в'язко мені казко
гнітко мені квітко
мілко мені гілко
гірко мені зірко

марно мені сарно
хлипко мені рибко
хрипко мені скрипко
сухо мені суко

Здаецца, аўтар падводзіць рахункі з традыцыйнай украінскаю літаратурай. У кожным з васьмі радкоў ён суадносіць слова з традыцыйнага «рэпертуару» ўкраінскага пісьменства з словам, якое яго нібыта кампраметуе, — калі не ставіць пад сумнеў, дык, прынамсі, кідае лёгкі ценз падазрэння. Менавіта з перастварэння гэтага фрагмента па-беларуску і варта пачынаць працу над перакладам усяго тэксту? Яшчэ адно пытанне: як захаваць спрэс ужыванае ў вершы ўкраінскае слоўка «Гамерика», якое зусім не ёсць нарматыўнай назвай Амерыкі і стварае ў тэксце Андруховіча адмысловы моўны каларыт. Адказ прыйшоў разам з радкамі Багушэвіча, у якіх фігуруе «Мерыка» («Склаў я гора у тарбіну, аж у Мерыку адвёз»). Чаму б пастуху Пустаю не называць гэтую краіну па-беларуску менавіта так?

а за першым морам мерыка з плюшам
а за іншым морам мерыка з цёрнам
каб душы не драпаць як з дому рушым
у жалезны панцыр яе загорнем

ў мерыканскіх нетрах скарбаў цудоўных
ну а ты і ў святы ў старым куртатым
лахманы табе залагаў дзядоўнік
а ты зноў на слуп на пацеху катам

паўміралі козы пайшлі мо ў вырай
дзе быў статак пустка ой кепска будзе
дыямантык добры ў нябёсах вырый
каб не так сувора судзілі людзі

бо за першым морам мерыка з мёду
а за іншым морам мерыка з воску
вунь камета ў небе шукае броду
і баліць святло ў сутарэннях мозгу

бо яму так цесна між гэтых мерык
хоць каменны бераг але ж ён твой бераг
і расце з яго хваравітай чарэшняй
водгук раны заўтрашняй
боль недарэчны

вяза мне казка
даўка мне траўка
едка мне кветка
мелка мне елка

горка мне зорка
цяжка мне пташка
ліпка мне рыбка
суха мне сука

III

Апошні выпадак недаслоўнага паэтычнага перакладу, які варты нашага разгляду, — гэта сітуацыя, якая вымагае ад перакладчыка шмат чым ахвяраваць у імя *захавання паэтычнай формы*, якая ні ў якім разе не можа тут быць змененая. Сказанае не азначае, што паэтычная форма — гэта догма, якой трэба слепа трымацца. Але бываюць выпадкі, калі той ці іншы фармальны прыём становіць сабою семантычную дамінанту твора — мае павышаную камунікатывую і мастацкую значнасць, а таму конча патрэбны і ў перакладзе — аж настолькі, што дзеля яго захавання можна адмовіцца ад захавання шмат чаго іншага.

Пераканаўчым прыкладам, на маю думку, ёсць верш усё таго ж Андруховіча «Яхідна». Фармальны элемент, які было неабходна захаваць у перакладзе, — гэта рэфрэн «яхідна», вынесены ў заключную рыфму кожнай строфы, акрамя апошняй. «Трагедыя» перакладчыка ў тым, што «яхідна» па-беларуску амаль ні з чым не рыфмуецца, акрамя відавочнай — можна сказаць, семантычнай — рыфмы «агідна». (Слоўцы кшталту «салідна» і г. д. не пасуюць, бо парушалі б «сярэдневяковую» атмасферу, створаную паэтам, пагатоў Андруховіч, мабыць, дзеля кантрасту і нечаканасці сам скарыстаўся адным такім словам — «фрыгідна», так што нешта яшчэ з гэтага рэпертуару было б яўным «пераборам».) Ну, напраўду, ні з чым гэтая «яхідна» не рыфмуецца! Параўнайце, да прыкладу, украінскія словы «східна», «побідна», «невідна», «мідна» з верша ў арыгінале або магчымыя рускія рыфмы «стыдно», «обидно», «невидно», «завидно», якімі перакладчыку проста грэх было б не скарыстацца. Па-беларуску ніякіх падобных словаў для дакладных рыфмаў няма. Дык, можа, рыфмаваць недакладна — «крыўдна» і г. д.? (Менавіта такі падыход параіў мне вядомы беларускі літаратар, нават не палічыўшы гэтую рыфму недакладнаю). Не выпадае, бо дакладнасць рыфмавання не простая «піжонская» аздоба твора, не проста функцыянальна непатрэбны дэкор. Дакладнасць рыфмы (разам з самай паўтаральнасцю рэфрэна) служыць мэтам стылізацыі — пад паэзію, набліжаную да Сярэдневякоўя, пад лірыку правансальскіх трубадураў з іх пшчотнымі альбамі, ваярскімі сірвентамі — і фармальнай вышукладненасцю.

Навошта паэту спатрэбілася такая стылізацыя? Мы тут, канечне, можам разважаць адно гіпатэтычна, але мне бачыцца такая логіка. Тэкст нетыпова пафасны для Андруховіча. Асабліва гэта датычыць яго апошняй страфы, шчыра кажучы, падазронай для такога «скончанага» постмадэрніста. Настолькі простае і шчырае выражэнне эмоцый магло б выклікаць у сучаснага перасычанага інтэлектуала-«вычварэнца» адно іранічную ўсмешку. Тады як гістарычная (псеўдагістарычная) дыстанцыя магла б паслужыць для паэта някелскім алібі ў ягоным непрахаваным патрыятызме. Вось жа, любое адступленне ад рэфрэнасыці,

ад дакладнасці і звышдакладнасці рыфмаў ці іншыя элементы сучаснай паэтыкі ўспрымаліся б анахранічна і разбуралі б прыгожую ілюзію, пабудаваную паэтам.

Добра. Неабходнасць рэгулярнага рэфрэна і класічнай рыфмы даведзеныя, але ж саміх дакладных беларускіх рыфмаў на слова «яхідна» ад гэтага не паболела. Як «выкручвацца» перакладчыку? Ужо згаданая рыфма «агідна». Раз. «Фрыгідна» з рэпертуару самога Андруховіча, якое мусіць ператварыцца па-беларуску з прыметніка ў прыслоўе. Два. Што рабіць далей? Ну, калі пакорпацца ў слоўніку, можна знайсці форму «ненавідны» з тым самым сэнсам, што і «ненавісны», і паметаю «абласное». Нішто сабе, Праванс — гэта таксама вобласць Францыі. Тры. Але ж трэба пяць такіх рыфмаў!.. Мінімальнае зло ў гэтай сітуацыі — звярнуцца па дапамогу да так званых складаных рыфмаў, утвораных з двух словаў. Складаныя рыфмы таксама не надта стасуюцца з паэтыкай трубадураў, але наіўны чытач можа гэтага не ведаць, за што яму шчыры дзякуй. У рэшце рэшт, мы атрымліваем наступны беларускі тэкст, які, мабыць, чытаецца не так лёгка, як украінскі, але ўсё-ткі захоўвае жаданы рэфрэн «яхідна» і шэраг проста неабходных тут дакладных рыфмаў да яго:

Мы вяртаемся, выдмы засеяўшы смерцю:
сонца падлу паліць агідна.
Ды зачынены горад, праказы не сцерці,
быццам зубы шчэрыць яхідна.

Покуль нас не было й кроў лілася ў пустыні,
не было відно той ракі дна, —
на слупах і крыніцах, як соль на хусціне,
праступіла таўро: яхідна.

Мы згубілі сябе ў агаранскім паходзе.
Годзе ворагаў біць наўскід нам.
Дый у родныя дзверы нам стукацца годзе,
бо айчына — сястра яхіднам.

Ясны панны завянуць у вежах каменных,
перастаркі любяць фрыгідна,
памірае юнацтва ў знякроўленых венах,
ажывае ў вачах яхідна.

Вунь яна, што адкладвае яйкі-стагодзі,
дзе гандляр крычыць ненавідна,
дзе ахвяры і каты жывуць у лагодзе,
дзе натоўп сычыць, як яхідна.

Што магу я? Хрыпае труба нада мною.
Я ніколі не знаў спачылу.
Магу босы ісці за тваёю труною,
ясна панна, старая айчына.

Лявон Баршчэўскі (Мінск)

БЕЛАРУСКІЯ ПЕРАКЛАДЫ З ЛІТАРАТУР СКАНДЫНАВІІ (1986–2001)

У гэтым аглядзе мы, не прэтэндуючы на абсалютную паўнату выкладу, паспрабуем спыніцца на тых перакладах мастацкіх твораў скандынаўскіх (улучна з дацкімі і фінскімі) аўтараў, што з’явіліся на беларускай мове цягам апошніх 15 гадоў. Гэткім чынам, за год адліку намі абраны год 1986-ты. Гэты выбар мае пэўнае абгрунтаванне. Па-першае, менавіта ў 1986 г. выйшла з друку кніга Уладзіміра Сакалоўскага «Пара станаўлення», адзін з раздзелаў якой склаў артыкул «Скандынаўскія літаратуры ў Беларусі». У названым артыкуле як бы падсумоўваліся вынікі засваення скандынаўскай культурнай, а найперш літаратурнай спадчыны беларускай культурай ды літаратурай, хоць трэба заўважыць, што даробак у перакладах на беларускую мову са скандынаўскіх літаратур быў на той час надзвычай сціплы. Па-другое, у тым самым 1986 г. упершыню на беларускай мове асобным выданнем выйшла больш-менш ёмістая кніга скандынаўскага пісьменніка — раманы «Кат» і «Карлік» лаўрэата Нобелеўскай прэміі, шведскага празаіка Пэра Лягерквіста. Нарэшце, 1986 год быў тым самым годам, калі беларусы сутыкнуліся з беспрэцэдэнтнай Чарнобыльскай катастрофай, пра якую найперш узнялася трывога... у скандынаўскіх краінах. Ёсць у гэтым, мусіць, нейкая сімволіка, але фактам стала тое, што і чарнобыльская бяда, і пазнейшыя шматлікія парушэнні правоў чалавека ўладамі Беларусі спрычыніліся да ўсталявання куды больш актыўных кантактаў паміж звычайнымі людзьмі і няўрадавымі арганізацыямі — з аднаго боку беларускімі, з другога боку шведскімі, нарвежскімі, фінскімі, дацкімі... Гэта не магло, у сваю чаргу, не выклікаць у пэўнай часткі беларусаў павышанага інтарэсу да Скандынавіі і да культур скандынаўскіх народаў.

Вернемся, аднак, да згаданай кніжкі выбранай прозы Пэра Лягерквіста, што тады ўбачыла свет у мінскім выдавецтве «Мастацкая літаратура» (серыя «Бібліятэка замежнай прозы»). Пераклад абедзвюх вышэйзгаданых аповесцяў быў зроблены беларускімі пісьменнікамі Генадзем Шупенькам і Міколам Гілем.

Абодва яны не валодалі шведскай моваю і карысталіся ў якасці крыніцы для свайго перакладу рускімі перакладамі, што выйшлі ў Маскве ў 1972 і 1981 г. Гэта было не дзіўна, бо да сённяшняга дня ў Беларусі практычна адсутнічаюць навуковыя або вучэбныя асяродкі, якія займаліся б скандынавістыкай ці, прынамсі, арганізавалі б сістэмнае навучанне скандынаўскім мовам. Не існуе ў прыродзе шведска-, нарвежска-, дацка-, ісландска- або фінска-беларускіх слоўнікаў. Зрэшты, пакуль што і творы беларускіх пісьменнікаў, што выходзілі ў скандынаўскіх краінах, наколькі нам вядома, перакладаліся выключна з рускай мовы. Гэтак, да прыкладу, рабіліся пераклады твораў Васіля Быкава на фінскую мову Улай Лісай Кэйна (1975) або на дацкую мову М. Крусэ (1984).

Традыцыя перастварэння даробку скандынаўскіх літаратур праз пасярэдніцтва рускага перакладу цягам апошніх 15 гадоў не здаецца перапыненай. Гэтак, у 1988 г. у той жа серыі «Бібліятэка замежнай прозы» выдавецтва «Мастацкая літаратура» публікуе раман шведскай пісьменніцы Моа Марцінсан «Мама выходзіць замуж» (пераклад Валянціна Рабкевіча). У 1991 г. у перакладзе, зноў-такі з рускага тэксту, вядомага беларускага празаіка Івана Пташнікава і з адметнымі ілюстрацыямі вядомага графіка Арлена Кашкурэвіча ў тым самым выдавецтве выходзіць раман яшчэ аднаго нобелеўскага лаўрэата, ісландца Халдаўра Лакнеса «Атамная база». У 1997 г. у выдавецтве «Юнацтва» (серыя «Школьная бібліятэка») з'яўляецца пераклад вядомага рамана яшчэ аднаго нобелеўскага лаўрэата, шведскай пісьменніцы Сольмы Лягерлёф «Гярсцёнак Лёвэншольдаў», зроблены тагачасным намеснікам дырэктара гэтага выдавецтва, пісьменнікам Міхасём Пазняковым. Іншая серыя таго самага выдавецтва, «Бібліятэка замежнай дзіцячай літаратуры», таксама найчасцей уключае ў сябе творы, што перакладаюцца з адпаведных рускамоўных выданняў. Гэтак, у 1996 г. тут выходзіць зборнік казак народаў Еўропы пад агульнай назвай «Хрустальны калодзеж», цалкам перакладзены Віктарам Гардзеem. У гэтым зборніку, у прыватнасці, змешчаны дацкія казкі «Ханс-асілак», «Малёк», ісландскія казкі «Гілітрут», «Жаніх і здань», нарвежскія казкі «Сямёра жарабятаў» і «Сумленна здабытая манета», фінская казка «Вясёлы Матці» і шведская казка «Хто больш з'есць». У 1998 г. у той жа серыі з'яўляецца кніжка пад назвай «Снежная каралева», куды ўключаны пераклады найбольш вядомых казак класіка дацкай літаратуры Ханса Крысціяна Андэрсэна. Гэтыя пераклады рабіліся ў сваёй большыні блізкімі да заданага выдавецтва «Юнацтва» беларускімі пісьменнікамі — Валянцінам Лукшам, тымі ж М. Пазняковым, В. Гардзеem, апроч таго Уладзімірам Карызнам, Уладзімірам Мазго, Кастусём Жуком, а таксама Артурам Вольскім, Максімам Валашкам, Генрыхам Далідовічам, Рыгорам Яўсеевым, Генадзем Пашковым, Раісай Баравіковай, Сяргеem Міхальчуком, Уладзімірам Ліпскім.

Але не толькі руская мова выступае для сучасных беларускіх перакладчыкаў скандынаўскай літаратуры ў якасці мовы-пасярэдніка. Гэтак,

у 1990 г. выдавецтва «Юнацтва» публікуе пераклад вядомай дзіцячай аповесці шведскай пісьменніцы Астрыд Ліндгрэн «Браты Львінае Сэрца», зроблены Святланай Мураўёвай з англійскага перакладу гэтага твора. Тая ж аповесць Астрыд Ліндгрэн разам з шэрагам яе апавяданняў з цыклу «Лота» выходзіць у «Юнацтве» пад грыфам «Школьная бібліятэка» ў 1997 г., і тут у якасці перакладчыкаў, зноў-такі праз англійскую мову, выступаюць выкладчыкі Белдзяржуніверсітэта прафесар Святлана Лузгіна і дацэнт Таццяна Лукша. Урэшце, абноўлены часопіс «Крыніца» ў сваім першым выпуску (1994. № 7) друкуе невялікае апавяданне шведскага празаіка сярэдзіны XX ст. Стыга Дагермана «Забіць дзіця», пераўвасобленае Яўгенам Бяласіным з нямецкага тэксту-пасярэдніка.

Агульнавядома, што пры перакладзе праз трэцюю мову — а тым больш перакладзе з гатовага мастацкага перакладу — літаратурныя творы нясуць значныя страгі, самае меншае ўдвая больш істотныя, чым пры прафесійным перакладзе беспасярэдне з мовы арыгінала. У звязку з гэтым прыемна зазначыць, што менавіта з другой паловы 1980-х гг. пачынае развівацца — хай сабе і сціплымі тэмпамі — школа перакладу на беларускую мову непасрэдна з фінскай, шведскай, нарвежскай, дацкай, стараісландскай моваў. Гэта закладае падмурак кантактаў адпаведных літаратур на ўзроўні менталітэта — тым узроўні, калі пачынаюць уздымацца тыя пласты свядомасці, што лучылі беларусаў са скандынавамі цягам не аднаго стагоддзя ў межах агульнаеўрапейскай, агульнахрысціянскай (а часткова і дахрысціянскай) культурнай прасторы. Адным з беларускіх першапраходцаў у гэтай справе трэба лічыць Якуба Лапатку. Ён значную частку свайго дзяцінства правёў у савецкай Карэліі, зацікавіўся там фінскай мовай, каб потым вярнуцца да яе амаль праз 40 гадоў, ужо ў Наваполацку, дзе ён працаваў у сярэдняй школе настаўнікам іспанскай ды англійскай моваў. У канцы 1980-х — на пачатку 1990-х гг. ён публікуе ў розных беларускіх перыядычных выданнях зробленыя непасрэдна з фінскамоўных арыгіналаў пераклады вершаў Ласі Сінканена, Уладзіміра Ругоева, Тойва Флінка, Арва Турціяйна, Катры Валы, Эйна Лейна ды іншых паэтаў Фінляндыі і Карэліі.

У якасці ілюстрацыі перакладчыцкага стылю Я. Лапаткі ўгадайма адзін з ягоных перакладаў — верш класіка фінскай паэзіі Эйна Лейна (Наша слова. 1995. № 7):

HYMNI TULELLE

Ken tulta on, se tulta palvelkoon.
Ken maata on, se maahan maatukoon.
Mut kuka tahtoo nousta taivahille,
näin kaikuu kannelniekan virsi sille:

Mit' oomme me? Vain tuhkaa, tomua?
Ei aivan. Aatos nousee mullasta.
On kohtalosi kerran tuhkaks' tulla,
mut siihen asti aik' on palaa sulla.

Mi palaa? Aine. Mikä polttaa sen?
Jumala, henki, tuli ikuinen.
On ihmisonni olla kivihiltä,
maan uumenissa unta pitkää piiltä?

Herätä hehkuun, työhön, taisteluun,
kun Luoja kutsuu, luottaa aurinkoon,
toteuttaa vuosisatain unelmat,
joit' uinueet on isät harmajat.

On elon aika lyhyt kullakin.
Siis palakaamme lieskoin leimuvin,
tulussa kohotkaamme korkealle!
Maa maahan jää, mut henki taihavalle.

ГІМН АГНЮ

Хто сам — агонь, таму агнём палаць,
з зямлі хто выйшаў, будзе ў ёй ляжаць.
Хто ж прагне ў неба ўзнесціся высока, —
хай чуе словы песняра-прарока.

Дык што мы? Попел? Пыл з магіл? Ды не:
з тла дух выходзіць і — увысь імкне.
Стаць попелам нам вызначана лёсам.
А покуль — ты агнём ляціш к нябёсам.

Што ж там палае? — Існае. — Хто змог
яго запальваць? — Толькі Дух, Пан Бог.
Шчаслівы лёс — стаць вугалем каменным;
а нетры засынаюць сном таемным.

Ад сну ўваскрэсні ў працы, ў барацьбе,
стань сонцам, як пакліча Бог цябе
ўвасобіць, здзейсніць мары ўсіх вякоў,
няўцямныя адведу для бацькоў...

Кароткім бачыцца зямны наш шлях,
але паланне будзе мець працяг.
Палайма ж доўга, ярка, зырка! Глеба
зямное прыме. Прыме душу неба.

У 1988 г. у штогодніку «Далягляды» Я. Лапатка змяшчае пераклады двух апавяданняў фінскага сатырыка Марці Ларні «Як памыляюцца скептыкі» і «Інтэрв'ю з сучасным чалавекам». А ў 1990 г. у перакладзе, які Я. Лапатка гэтым разам выканаў супольна з Уладзімірам Арловым, выходзяць раманы «Басяк з таго свету» і «Ад вялікага розуму» класіка фінскай прозы Маю Ласілы. Пазней Я. Лапатка самастойна перакладае вельмі цікавую дзіцячую кніжку сучаснага фінскага пісьменніка Марві Яла «Дзівосная ноч» (выйшла ў 1993 г. 35-тысячным накладам і вельмі хутка разышлася), а таксама зборнік выбранай прозы яшчэ аднаго класіка фінскай літаратуры Пэнтці Хаанпя «Боты дзевяці салдат» (кніга ўбачыла свет у 1994 г.).

Перастварэнне па-беларуску шведскай паэзіі з мовы арыгінала было запачаткавана ў апошнія дзесяцігоддзе Лявонам Баршчэўскім. У гадавіку перакладной літаратуры «Далягляды» за 1992 год (апошнім, які паспеў выйсці) была змешчана падборка вершаў лаўрэата Нобелеўскай прэміі Вернера фон Хейдэнстама. Перакладчыку давялося прыкласці намаганні, каб знайсці ключ да неарамантычнай паэтыкі гэтага аўтара. Вось як, напрыклад, быў пераствораны адзін з вершаў названай падборкі:

HUR LÄTT BLI MÄNNISKORNAS
KINDER HETA...

Hur lätt bli människornas kinder heta!
De döma snabba, fast de litet veta,
de många rösterna, som hjärtan mäta.
Men i vart hjärta finns en dörr med las,
ett hemligt rum, vars nyckel ingen finner,
och oljan, vilken i dess lampor brinner,
är hemligheter, som med oss förgas.
I nyckelhalets strimma pa var väg
vi röra oss och vakna upp och somna.
Hon leder oss, och langt i fjärrän komma
den strimman lyser vara sista steg.

ЯК ЛЁГКА...

Як лёгка ўсё-ткі дзецям чалавечым,
Не разабраўшыся, людзям і рэчам
Прысуд выносіць, кроіць сэрца нечым...
Ды ў сэрцах нашых дзверы ёсць з замком:

Ключы дзе ад пакойчыка-загадкі?
Што за алей ллюць у яго лямпадкі? —
То нашы таямніцы век вяком.
Мы ўсе жывем — і спім, і ходзім — там,
Дзе плямінка ад шчыліны замочнай,
Што нас вядзе — і ў далечы паўзмрочнай
Пасвеціць пры апошніх кроках нам.

У 1992–1995 гг. у газеце «Наша слова» існавала сталая рубрыка «Шэ-дэўры сусветнай паэзіі па-беларуску». Пад гэтай рубрыкай з’явіліся згаданыя вышэй пераклады Я. Лапаткі з Э. Лейна, перадрук класічнага перакладу Максіма Багдановіча — урыўка з паэмы «Паво з Сарыярві» шведскамоўнага паэта Фінляндыі Юхана Людвіга Рунеберга, а таксама пераклады паасобных вершаў таго ж Ю.-Л. Рунеберга, Х.-К. Андэрсэна, Генрыка Ібсена, Б’ёрнст’ернэ Б’ёрнсана, Эрыка Акселя Карфельта і Густава Фрэдынга, зробленыя са шведскай, дацкай ды нарвежскай моваў Л. Баршчэўскім. Варта прывесці тут па-дацку і па-беларуску славутую мініяцюру Х.-К. Андэрсэна:

MIN TANKES TANKE

Min Tankes Tanke ene Du er vorden,
Du er mit Hjertes første Kjærlighed,
Jeg elsker Dig, som Ingen her paa Jorden,
Jeg elsker Dig i Tid og Evighed!

МАЯ ГАЛОЎНАЯ ДУМКА

Цябе адну цяпер я ў думках маю:
У маёй душы ты — першая любоў;
На свеце ўсім цябе адну кахаю
Цяпер — і вечна, да канца гадоў!

(Наша слова. 1993. № 20).

А вось як гучыць у арыгінале і ў перакладзе на беларускую мову адзін з вядомых вершаў Генрыка Ібсена:

BYGGEPLANER

Jeg mindes så grant, som om idag det var hændt,
den kveld jeg så i bladet mit første digt på prent.
Der sad jeg på min hybel og med dampende drag
jeg røgte og jeg drømte i saligt selvbehag.

«Et skyslot vil jeg bygge. Det skal lyse over Nord.
To fløje skal der være; en liden og en stor.

Den store skal huse en udødelig skald;
den lille skal tjene et pigebarn til hal...»

Mig syntes at i planen, var en herlig harmoni;
men siden er der kommet forstyrrelse deri.
Da mester blev fornyftig, blev slottet splittergalt:
storfløjen blev for liden, den lille fløj forfaldt.

ПЛАН БУДАЎНІЦТВА

У згадках, як наяве, той добры даўні час,
Калі свой верш чытаў я ў газеце першы раз:
Там, у малой каморцы, аж дых мне заняло, —
Курыў я й ціха мроіў, і слаўна так было:

«Збудую замак светлы ў краі паўночным тым,
З пакоямі ўсяродку — вялікім ды малым.
Скальд неўміручы будзе ў вялікім ціха граць,
Ну а ў малым — дзяўчынка пранікліва спяваць».

Я думаў: план мой гэты — гармонія адна;
Над ім сядзеў я сідзьма з відна і да відна.
Вар'яцкім стаў той замак, бо дойдлід — не вар'ят:
Зацесны пакой вялікі, прыйшоў малы ў заняпад.

(Наша слова. 1993. № 34).

Дарэчы, яшчэ адзін вершаваны пераклад Л. Баршчэўскага з Г. Ібсена, урывак з драмы «Пэр Гюнт» (шырокавядомая сцэна ў пячоры Доўрскага караля) быў апублікаваны ў часопісе «Роднае слова» (1998. № 8).

Шведска-беларускія літаратурныя кантакты ў галіне паэзіі і прозы набылі новыя імпульсы ў апошнія гады дзякуючы намаганням Шведскага інстытута ў Беларусі і найперш прадстаўніцы гэтага інстытута, якая працавала ў Мінску ў другой палове 1990-х гг., Кайсы Ліндстэн. Плёнам гэтых намаганняў стаў, у прыватнасці, выхад у Беларусі дзвюх кніжак. Першая з іх мае назву «4+4+4. Шведская і беларуская паэзія. Сустрэча паэтаў у Мінску. Люты 1999», якая прэзентавалася ў ПЭН-цэнтры. У гэтую кніжку побач з перакладамі вершаў сучасных беларускіх паэтаў на шведскую мову увайшлі пераклады з беларускай на шведскую — шведскіх літаратараў сярэдняга і маладзейшага пакаленняў.

Рыгор Барадулін з удзелам Кайсы Ліндстэн пераклаў апавяданне Агнеты Плёэль, урывак з рамана Сілы Наўман, а таксама падборку вершаў Крыстофэра Леандоэра. А. Разанаў, таксама з дапамогаю К. Ліндстэн, перастварыў па-беларуску нізку вершаў Кэнета Клемеца. Творчае супрацоўніцтва Р. Барадуліна і К. Леандоэра мела свой працяг: у тым жа 1999 г.

у недзяржаўным мінскім выдавецтве «Гронка» ўбачыў свет зборнік выбранай паэзіі К. Леандоэра «Вершы для Эльзы», цалкам перакладзены Р. Барадзіліным, які таксама быў прэзентаваны на імпрэзе нашага ПЭН-цэнтра. Зборнік заканчваецца ўзаемнымі прысвячэннямі паэтаў аднаму. Гэта так, Леандоэр у вершы «Рыгору Барадзіліну» піша:

...Я ведаю з Менска варажбіта такога,
у якога ад варажбітоўні ключы;
які атрымаў ад Авідыя мэтамарфозы,
каб пайсці наадварот трывала.
Ён выпаставаў пастушку
з гонкіх ствалоў бярозы,
для багіні пазычыў голас
у журліва-пявучых цымбалаў.
І гэта зрабіў якраз
праз сілу аголеную
у голасе сваім, і таму я
па таямніцы таксама сумую
знадзеяна і расчулена.
І на мове нашай сакрэтнай
я называю яго канкрэтна:
Р. Барадзілін.

Рыгор Барадзілін адказвае шведскаму паэту:

Мы землякі на халадэчы,
Па рыфмах хісткіх дружбакі.
Відаць, яшчэ з сярэднявечча
Ў Стакгольме крумкаюць крукі.

А верас мой на баравіне
Нардычным позіркам гарыць.
Не ведаю, як на лаціне, —
Па-шведску ўмее гаварыць.
.....
Тваё мяно мне, Леандоэр,
Калядным пахне сырадоём.
Маё з кароткай барадой
Хай мокне ў бражцы маладой!

*(«Крыстофу Леандоэру».
Адваротны бок вокладкі)*

З 2000 г. у праграму для абавязковага вывучэння ў 8 класе беларускай сярэдняй школы ўваходзіць урывак са стараскандынаўскага гераічнага эпаса, «Старэйшай Эды», пад назвай «Першая песня пра Сігурда» («Sigurdharkvidha Fafnissbana fyrsta edha Gripissa»). Л. Баршчэўскі, выкарыстоўваючы

стараісландскі арыгінал і каментаваныя выданні нямецкага (Карл Зімрак) і польскага (Апалонія Залуска-Стрэмберг) перакладаў названага твора, зрабіў яго беларускі тэкст для школьнай хрэстаматыі (гл.: Беларуская літаратура: Падручнік для 8 кл. агульнаадукацыйнай школы з беларускай і рускай мовамі навучання. Мн., 2000. С. 44–52).

Празаічныя пераклады твораў скандынаўскіх аўтараў на беларускую мову, зробленыя з моваў арыгінала, з сярэдзіны 1990-х гг. пачаў друкаваць часопіс «Крыніца». У выпуску 25 (1996. № 10) з’явілася навіла нобелеўскага лаўрэата Кнута Гамсуна «Царыца Саўская», пераствораная Л. Баршчэўскім. Пасля прыйшла чарга перакладаў, зробленых знаўцам шмат якіх еўрапейскіх моваў, вядомым у Беларусі даследчыкам выяўленчага мастацтва Валерыем Буйвалам. У вып. 30 (1997. № 4) «Крыніцы» з’яўляецца навіла «Зямля здраднікаў» вядомага шведскага празаіка XX ст. Вільгельма Муберга, у вып. 33 (1997. № 7) — кароткія навілы «Неразлучныя» і «Залатая выспа» аднаго з самых вядомых дацкіх пісьменнікаў пазамінулага стагоддзя Стэна Стэнсена Бліхэра, у вып. 50 (1999. № 1) — апавяданні «Буду пісьменнікам», «Сон» і «Сага Сэн-Гатарда» класіка шведскай літаратуры Аўгуста Стрындберга. Нарэшце ў першым выпуску альманаха «Annus Albaruthenicus» (2000) В. Буйвал публікуе пераклад кароткай навілы «Жудасны ўспамін» нобелеўскага лаўрэата Б’ёрнст’ернэ Б’ёрнсана. У тым жа годзе з друку выйшаў перакладзены Л. Баршчэўскім і выдадзены ў Вільні класічны твор шведскай дзіцячай літаратуры «Усе нашы дзеці з Булербу», які належыць пярэ згадванай не раз вышэй А. Ліндгрэн.

У майскім нумары беларускага часопіса «Полымя» за той жа 2000 год былі змешчаны творы шмат каго з удзельнікаў агульнаеўрапейскай акцыі «Літаратурны экспрэс-2000», сярод якіх — падборкі вершаў маладзейшых шведскіх паэтаў Інгі Ліны Ліндквіст і Хокана Сандэла, зноў-такі ў перакладзе Л. Баршчэўскага.

У наступным нумары гадавіка «Annus Albaruthenicus» маюць быць надрукаваныя: новая падборка перакладаў Я. Лапаткі з К. Валы, нашы пераклады выбранай лірыкі сучаснага шведскага паэта Томаса Транстромера, а таксама навілы «Нумерманы» класіка нарвежскай прозы XX ст. Юхана Боргена.

Пэўным імпульсам для працягу гэтай працы могуць стаць вынікі беларуска-скандынаўска-расійскага літаратурнага трыялогу, які адбыўся ў канцы ліпеня 2001 г. у Крынках, што на Беласточчыне, а таксама наш, разам са Святланай Алексіевіч, удзел у традыцыйным фестывалі сусветнай літаратуры ў пачатку жніўня ў нарвежскім Мольдэ. Прынамсі, мною пачата праца над перакладам вершаў вядомага сучаснага нарвежскага паэта Яна Эрыка Вола. Вось адзін з тых вершаў, што на сёння перакладзены:

SÅ STORT ER MØRKET

Så stort
er
mørket. At det rommer
oss alle. Uansett

Hvor trangt vi
sitter. Hvor
tett
vi tier. Hvor tynt vi lar lyset

sipre inn
i det gamle møllehuset.
Hør
fossebruset, hvor hvitt det går!

ГЭТКІ ВЯЛІКІ МОРАК

Гэткі вялікі
морак.
Ён змяшчае
нас усіх. Нягледзячы

як шчыльна мы
сядзім. Як густа
маўчым. Як рэдка
дазваляем святлу

прасочвацца
ў стары млын.
Пачуй
шум вадаспаду, які ён белы!

Планую таксама перакласці колькі вершаў класіка літаратуры нарвежскага рамантызму Сігб'ёрна Обстфэлера.

Безумоўна, беларускія перакладчыкі (пакуль што нешматлікія), якія працуюць з творамі скандынаўскіх літаратур, яшчэ не здолелі стварыць сваёй цалкам самабытнай школы: часам яны ідуць услед за тым, што ўжо было дасягнута польскімі, украінскімі, рускімі, англійскімі, нямецкімі перакладчыкамі, хоць сякія-такія творчыя знаходкі ў даробку беларускіх перакладчыкаў ужо можна адзначыць.

. Разам з тым, сёння можна сцвярджаць, што ёсць падставы спадзявацца на стварэнне такой школы ў найбліжэйшай будучыні: практычны досвед апошніх 15 гадоў — трывалы падмурак гэтага.

Лявон Юрэвіч (Нью-Йорк, ЗША)

ПЕРАКЛАДЫ ЭМІГРАЦЫІ:

ІДЭАЛЁГІЯ КУЛЬТУРЫ *

Пераклад як літаратурны жанр вылучае сярод іншых пэўная безабароннасьць, асабліва ва ўмовах таталітарнай краіны. Бо забараніць грамадзянам думаць і пісаць у роднай мове сваё, патаемнае, вольнае, як мы пераканаліся на лёсе беларускае літаратуры, немагчыма. Зусім іншае — адлучыць ад сусьветнай культуры празь ненавучаньне замежным мовам, праз старанны адбор дазволенага для перакладу дазвыленымі перакладчыкамі. Дзяржава магла кантраляваць гэты працэс, робячы аддзелы іншамойнай літаратуры ў бібліятэках адно па пропусках (чым прыраўноўвала яе да антысавецкай, эміграцыйнай літаратуры, у аддзелы захоўваньня якой, каб патрапіць, таксама быў патрэбны адмысловы дазвол). І тут цяжка не пагадзіцца з Андрэем Дынько, рэдактарам «Нашай нівы» і дырэктарам «ARCHE»: «Савецкі рэжым у Беларусі ставіў задачу поўнага сыціраньня ранейшае культурнае традыцыі з усімі яе формамі і зьместамі і татальнай падмены яе культурай новага, «сацыялістычнага» зьместу. Ад гэтай культуры новага тыпу патрабавалася быць паслядоўна прапагандысцкаю, каб гарантаваць нязьменнасьць устаноўленага ладу. Ад яе патрабавалася таксама быць абапёртаю на рэфэрэнцыйную культуру, каб прывязаць нацыянальную ўскраіну да мэтраполіі. [...] На нацыянальнай мове дазвалялася весьці гуманітарныя навуковыя дасьледаваньні, але ўсе тэхнічныя, дакладныя й прыродныя навукі мусілі быць расейскамоўнымі. Гэтаксама існавала негалоснае вэта на пераклады з сусьветных моваў на беларускую. Кантакт беларускай думкі з сусьветам мусіў адбывацца праз расейскае пасрэдніцтва»¹.

Што гэта насамрэч так, што фактычна дзяржава перашкаджала разьвіцьцю перакладчыцкай дзейнасьці, знаёмству празь пераклады з сусьветнаю культураю, добра бачна па падзеях

* Захоўваецца правапіс аўтара (тарашкевіца).

¹ Дынько А. Resistant Culture // ARCHE. 2001. № 1. С. 73.

новага часу, падзеях 90-х гг., калі прыйшлі ў літаратуру маладыя людзі, што атрымалі магчымасць вывучэння замежных моваў (Андрэй Хадановіч, Валерка Булгакаў ды інш.) або людзі старэйшага веку, як Васіль Сёмуха, што змог нарэшце перакладаць жаданае (творы Томаса Мана, Ніцшэ, Гэсэ).

Эміграцыя атрымала такую магчымасць нашмат раней.

Ролю й значэнне перакладчыцкай дзейнасці нашае эміграцыі адзначыў, ва ўласцівай яму манэры, Сакрат Яновіч, беларус на заходнеўсходнім памежжы, што з'яўляецца ня столькі геаграфічнаю прывязкаю да пэўнага месца, колькі вытлумачэннем комплексаў пісьменьніка. У прыватным лісьце да сп. Часлава Найдзюка ад 11 сакавіка 1983 г. ён сьцьвярджаў: «Выданьне па-ангельску твораў Купалы ці Коласа беспараўнальна больш значыць для справы нашага народу і яго культуры, чымсьці розныя «прошчы» і «маніфэстацыі», — гаворачы нейкім вобразным прыкладам, каб быць правідлова зразуметым у галоўным. Чаму ідуць дзясяткі тысячаў даляраў у тую яму херні, а няма грошай, каб заплаціць перакладчыку Купалавага й выдаўцу Купалавага?! Ёсьць на Флярызе Пятроўскі, які сам абеларушчыў і выдаў Плятона, Аўрэлюса. Каб Вы тое бачылі, як ён гэтым падняў нас тут на духу: жартанькі — Плятона можна ўжо чытаць па-беларуску! І Аўрэлюса! Яго гэтыя кніжкі афіцыйна даходзяць да нас тут, за імі ганяецца проста наша інтэлігенцыя, як за кніжкай прафэсара МакМіліна з Англіі аб беларускай літаратуры ці бо анталёгіі Вэры Рыч «Як агонь, як вада» (выбар беларускага верша на ангельскай мове, якую ў нас ведае сёньня амаль што другі малады інтэлігэнт). Мы прагнем далучыцца да сусьветнае культуры й чакаем помачы ў гэтым так-жа ад эміграцыі, зразуменьня ёю, што праз гэткае далучэнне зробімся бесьсмяротнымі, вечнымі, здольнымі жыць далей, а не гібець у нікому не цікавых сьлёзах-крыўдзе (каму мілы жабрак-неўдалота?). Амэрыканцы любяць і ўмеюць паказацца з добрага, самага моцнага ім боку. І нам трэба таго, і маем чым. Ня ведаю, ці акурат не памыляюся, але менавіта гэтак я разумею айца Надсана і лічу яго адным зь нямногалікіх, якія ўмеюць думаць цьвяроза, без шалёных фантазмагорый ды дзіцячасці ў палітыцы. Скарынінская бібліятэка выклікае ў нас самыя добрыя спадзяваньні, ганарымся ёю ды ўсяляк успамагаем яе. Беларускае вакно на Захад! Але аднаго вакна ў хаце мала, трэба больш!»².

Пры неадназначнасці й пэўнай палемічнасці ацэнак сп. Яновіча нельга не пагадзіцца з адным: пераклады, зробленыя эмігрантамі, сапраўды былі вакном на Захад — для беларусаў. Разам з тым, калі разьвіваць гэтую мэтафару далей, пераклады сталіся вакном і на Ўсход, вакном у Беларусь для зацікаўленых на Захадзе, той ці не выключнай праўдзівай

² Ліст захоўваецца ў архіве Фундацыі імя П. Крэчэўскага (Нью Ёрк).

інфармацыяй, якую несць ім беларускія творы, мастацкія й навукова-папулярныя, перакладзеныя ў замежныя мовы.

Пераклады зь беларускай мовы і ў беларускую, скіраванасьць на Захад і Ўсход — вось два напрамкі перакладніцкай дзейнасьці нашае эміграцыі, два ейныя вэктары, што й складаюць зьмест майго дакладу.

Умоўна кажучы, эміграцыяй перакладаліся рэчы чатырох катэгорый.

Першая — палітычныя. Пераважна гэтыя былі адозвы, дэкларацыі (у тым ліку й знакамітая Ўнівэрсальная Дэкларацыя правоў чалавека), адным словам, дакуманты, што перакладаліся й пашыраліся ў справе змаганьня за вызваленьне Беларусі, як намаганьне растлумачыць таму, амаль мітычнаму *Захаду* сваю праўду.

Другая катэгорыя — тэксты Сьвятога Пісаньня, Стары й Новы Запаветы, малітвы, службы. Гэтая дзялянка ня проста была заняйдбаная на Бацькаўшчыне; яна сьведома й неаднаразова праполвалася службоўцамі з розных інстанцый — да поўнага вынішчэньня. Фактычна, за рэдкім выняткам (а гэты пераклады айца Чарняўскага, Анатоля Клышкі, Васіля Сёмухі), усё, што сёньня мае беларус у гэтай галіне, ён мае дзякуючы створанаму на эміграцыі, не ў апошнюю чаргу — створанаму ў сьценах Скарынаўскай бібліятэкі ў Лёндане. Але гэты настолькі вялікая й значная тэма, што патрабуе асобнай, самастойнай гаворкі. Да таго ж, я не пачуваюся спэцыялістам, каб закранаць спэцыфіку перакладаў сьвятых твораў.

Трэцяя — пераклады, якія сёньня ўяўляюць больш гістарычную цікавасьць, чым практычную, але адыгралі немалую ролю ў лягерах ДП. Маю на ўвазе тыя падручнікі для кіроўцаў альбо «Асновы скаўцкай мэтоды» — кніжачкі, што дапамаглі практычна ўваходзіць у новае жыцьцё, ствараць на эміграцыі сваё школьніцтва, сваю адукацыйную сыстэму з адною мэтаю: не згубіць моладзь, даць ёй добрую адукацыю й даць яе ў беларускай мове.

Хацеў бы спыніцца на чацьвёртай катэгорыі — перакладах мастацкіх твораў, хоць бы падбегам акрэсьліць агульную карціну зробленага эміграцыяй у гэтай галіне, якая да сёньня бадай што не рабілася аб’ектам самастойнага дасьледваньня³. Зрэшты, такая няўвага ўласьціва й гуманітарным навукам у метраполіі; прыкладам, нават у апошняй па часе акадэмічнай гісторыі літаратуры XX ст., два тамы якой ужо пабачылі сьвет у Менску, таксама няма разьдзелу «Пераклады»⁴.

³ Дзеля гістарычнай праўды трэба адзначыць, што адным з першых аб перакладах напісаў Барыс Сачанка. Дзеля той самай праўды трэба й зацьтываць напісанае: “Пераклады. Іх няшмат, і амаль усе яны, за невялікім выключэньнем, не надта высокай якасьці” (Сачанка Б. Сняцкасны аб Беларусі... Мн., 1990. С. 62).

Першым сур’ёзным і бадай адзіным дасьледваньнем на сёньня варта лічыць артыкул В. Кіпеля *Notes on Belarussian-American-English Literary Relations*. Гл.: Запісы БІНІМ. 1992. № 20. С. 108–118.

⁴ Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя. Мн., 1999. Т. 1–2.

Перакладная літаратура ўвайшла ў беларускую культуру ў XV–XVI стст. А вось ці ня першым асобным эміграцыйным перакладным выданнем стаўся друк кніжачкі «Про багацтво і бедносьць» у 1881 г. у Жэневе. Гэта быў пераклад з украінскай брашуры, напісанай Сяргеем Падалінскім.

Трэба адзначыць, што беларуска-ўкраінскі ўзаемапераклад на эміграцыі мае даўнюю гісторыю. Гэта й зразумела: аб’яднаньня агульным ворагам на радзіме, яны й на выгнаньні спатыкалі падобныя перашкоды, таму й намагаліся дапамагаць адзін аднаму. Украінская газэта «Новини» (1946. 6 верас.) пісала: «Пераглядаючы нумары літаратурна-мастацкага часопісу «Шыпшына» і органа праслаўных беларусаў «Зьвіняць званы Сьвятой Сафіі», мімаволі даводзіцца паўтараць словы «Жыве Беларусь!», жыве краіна, доля якой у мінулым і сучасным такая падобная да долі нашага народу, а часам проста аднолькавая».

Прыязна складаліся асабістыя адносіны й паміж пісьменьнікамі, што таксама спрыяла перакладчыцкай дзейнасьці. Перакладалі шмат і ахвотна: Міхась Кавыль – Яра Славуціча, М. Рыльскага, П. Тычыну; Наталля Арсеньнева — М. Драй-Хмару; Алесь Салавей — Леаніда Палтаву; Масей Сяднёў — Славуціча й Палтаву; Уладзімер Дудзіцкі — Тараса Шаўчэнку; Янка Золак – Я. Пітруса, А. Навіцкага, Вол. Сьвідзінскага, Тараса Шаўчэнку, Лесю Ўкраінку⁵.

У 1989 г. у Эдмантане было выдадзена «Выбранае» Я. Славуціча ў перакладах М. Сяднёва, М. Кавыля, В. Бірыча (Ан. Адамовіча). У прадмове да кнігі Сяднёў называе аўтара «вялікім прыяцелем беларусаў»⁶.

Ахвотна рабіліся пераклады й з польскай мовы. Найбольш значным дасягненьнем, відаць, трэба лічыць зроблены ў 1956 г. айцом Пятром Татарыновічам пераклад рамана Г. Сянькевіча «Quo Vadis»⁷. Калі ж перакладалі творы сучасных польскіх паэтаў, кіраваліся, як і ў выпадку з украінскімі пісьменьнікамі, ня толькі мастацкімі крытэрыямі, але й ідэялігічнымі: у першую чаргу даць пераклады тых паэтаў, хто з’яўляўся носьбітам нацыянальнай ідэі, уважаў сябе ворагам Савецкага Саюзу, расейскай палітыкі. Гэтак, у часопісе да публікацыі вершаў паэта Юзафа Лабадоўскага у перакладах Н. Арсеньневай і В. Бірыча падавалася рэдакцыйная ўрэзка: «Юзэф Лабадоўскі — выдатны сучасны польскі паэта, цяпер жыве на эміграцыі, у Гішпаніі. Нарадзіўся 19 сакавіка 1909 г. у Сувальшчыне. Бацька паходзіў з Украіны, маці зь Беларусі. У 1951 г. у польскім

⁵ Палтава Л. Пераклады [А. Салаўя, Н. Арсеньневай] // Конадні. 1955. № 3. С. 47–48; 3 украінскага: Пераклады [М. Кавыля, В. Бірыча] // Конадні. 1955. № 4. С. 49–50; 3 украінскае літаратуры: Яр Славуціч, Ігар Кастэцкі, Леанід Палтава, Олэкса Вератэнчанка ў перакладах Масея Сяднёва, Янкі Юхнаўца, Алесея Салаўя // Шыпшына. 1947. № 5. С. 43–48; Золак Я. Творы. 1981. Т. 2.

⁶ Падрабязней пра беларуска-ўкраінскія літаратурныя сувязі гл.: Юрэвіч Л. Да гісторыі беларуска-ўкраінскіх літаратурных сувязей // Беларус. 1998. № 454. Травень. С. 5.

⁷ Sienkiewicz H. Quo Vadis: U bielaruskim pierakladzie ks. Dr. P. Tatarynowiča. Rym, 1956.

парыскім часопісе «Kultura» апублікаваў «Анталёгію беларускай паэзіі», у якой даў пераклады ў польскую мову вершаў Купалы, Багдановіча, Коласа, Жылкі, Арсеньневай, Танка, Геніюш, Хадзькі, Дудзіцкага, Сяднёва, Салаўя. Для азнаямленьня беларускага чытача з паэтам і зь ягонымі дасканальнымі перакладамі зьмешчаныя тутак ягонья вершы ў перакладзе ў беларускую мову й верш паэта Ўладзімера Дудзіцкага ў перакладзе ў польскую мову Ю. Лабадоўскага»⁸.

Ідэалёгія перакладу ішла побач з культураю перакладу; істотна было ня толькі *каго* перакладаць, але і *як*. Паглумачу сказанае на прыкладзе «Песьні пра зубра» Міколы Гусоўскага ў перастворы Н. Арсеньневай.

Праца над перакладам пачалася яшчэ напрыканцы 70-х гг. зь ініцыятывы дырэктара БНІМУ доктара Вітаўта Тумаша. Зробленьня на той час пераклады ён лічыў недасканальмі: Каспровічам — дакладны, але недастаткова паэтычны, са зьмененым рытмам, да таго ж няскончаны; літоўскі пераклад В. Казлаўскаса — пэдантычна дакладным, але па памеру набліжаным да Каспровіча. Пераклад на расейскую мову менскага знаўцы лаціны Парэцкага, наадварот, недакладным, бо пераўзыходзіў арыгінал на 72 радкі. Зробленае ж Язэпам Семяжонам ацэньваў як палітычную пераробку паэмы.

Таму дырэкцыяй БНІМУ было прапанавана зрабіць з дапамогаю біскупа Часлава Сіповіча новы пераклад, які б адпавядаў арыгіналу паэмы і ў мас-тачкіх якасьцях, і з палітычнага гледзішча. Праца над перакладам была цяжкай, заняла нямала часу, і твор быў надрукаваны адно ў 1996 годзе⁹.

Захаваліся лісты Н. Арсеньневай да В. Тумаша, якія даюць уяўленьне ня толькі пра сам працэс перакладу, складанасьці, што паўставалі перад перакладчыкам, але й пра тую розьніцу ў падыходзе да арыгіналу й пераствору паміж эмігранткаю Арсеньневай і падсавецкім дзеячам Семяжонам: «Даражэнькі спадар Доктар, нарэшце сабралася Вам адпісаць. Матар’ялаў да перакладу ў мяне цяпер, хіба, хапае. Ідэалам, праўда, быў бы так званы падрадкоўнік — даслоўны пераклад прозай кожнага лацінскага радка, але я разумею, што пры нястачы ў нас сапраўдных лаціністых гэта немагчыма. І таму трэба абыйсьціся тым, што ёсьць. Каспровічаў пераклад бліжэйшы да арытмэтыкі, чымся да паэзіі, у ім чамусьці шмат чаго няма. Думаю, што пры карацейшым радку яму даводзілася выпушчаць некаторыя падрабязнасьці. Але, ведама, калі «на чорна» перакладу ўсё, буду карыстацца і Каспровічам. Перакладаць, заглядаючы ў важны радок, я ня ўмею. Бо калі чалавек занурыцца ў пераклад, словы ў сказе неяк самі пачынаюць імкнуць, і перарываць іхны імпэт, што раз заглядаючы ў пераклад чужы, спрычыняецца да таго, што перарываецца натхненьне й трэба нанова «разаграваць машыну». Ну, а калі будзе скончана праца, дык «на халодна» можна будзе й

⁸ Конадні. 1954. № 2. С. 48–50.

⁹ Запісы БНІМ. 1996. № 22. С. 4–34.

пераглядаць, і параўноўваць, і папраўляць. Дагэтуль я пераклала 272 радкі. Ад Калядаў, у студзені, блізу нічога не пераклала, розныя клопаты і іншае не давала часу спакойна ўзяцца за працу. За тыдзень мяркуем ехаць у Флярыду, там — Вялікдзень, шмат за гэты час ня зробіцца. Але тады спадзяюся зноў паймкнуць наперад. Я перакладаю «Зубра» з прыемнасьцяй. Да душы мне й разьмер верша, зусім быццам вецер плыве на вершалінах дрэваў у пушчы. Гусоўскі, відаць, быў сапраўдным паэтам».

І яшчэ адзін ліст: «Даражэнькі спадар Доктар, з вялікім спазьненнем адказваю на Вашыя лісты ў справе «Песьні пра зубра». Пераклад Семяжона прачытала пару разоў. Ён добры з аднаго боку, але немагчымы — зь іншых. Першае, ён цалкам супярэчыць асьведчаньням аўтара «Песьні». У адным месцы сам Гусоўскі кажа, што ён стараецца ўжываць толькі гэткае словы й выразы, якія будуць даспадобы ягонаму апекуну й працадаўцу, біскупу Эразму Плоцкаму і «ў згодзе із станам сьвятарскім». А ў Семяжона раз-пораз гэткае выразы, як «нагой у азадак», «дрэйфіў», «адвальваў ня скупа» (гэта Вітаўт — сьвятарству!). Гэтаксама ў яго поўная супярэчнасьць з аўтарам у паглядзе на князя Вітаўта. Для Гусоўскага Вітаўт — ідэал, якім ён захоплены, а ў Семяжона Вітаўт «князь вар’ят», із «шалёнай прыхамцай», «факельшчык войнаў са слабым, а з дужым — анёл-міратворца». Тэндэнцыя тут гэткае выразная, што нават не патрабуе аніякае праверкі з лацінскім тэкстам. Калі я скончыла чытаць, у мяне застаўся вялікі нясмак, ну й пратэст. У расейскім перакладзе нічога гэткага няма. Пераклад гэты спакойны, у меру паэтычны і амаль заўсёды у згодзе з аўтарам «Песьні». Вітаўта Парэцкі нідзе ня лае. Ды й мова ягоная скрозь «у згодзе із станам сьвятарскім».

Паколькі размова зайшла аб Н. Арсеньневай, хацелася б згадаць і іншыя творы, перакладзеныя ёю, адзначыўшы шырыню абсягу: Уільям Шэкспір «Рамэа і Джульета. Пралёт»¹⁰, Г. фон Кляйст «Разьбіты кубак»¹¹, Гэргард Гаўптман «Затонуты звон»¹², вершы Гётэ, Адама Міцкевіча (у тым ліку ўрыўкі знакамітых «Дзядоў»¹³).

Пры параўнальнай нешматлікасьці перакладаў мастацкай літаратуры ўсё ж набытак даволі значны. Асобнымі выданьнямі выходзілі кнігі Р. Стывэнсана «Чортава бутэлька»¹⁴, О. Уайльда «Шчасьлівы прынец»¹⁵, Д. Дэфо

¹⁰ Наперад (Львэн). 1953. № 25. С. 51–55.

¹¹ Пераклад быў зроблены ў 1943 г. у Менску.

¹² Сакавік. 1948. № 1 (2). С. 26–34; Конадні. 1954. № 1. С. 52–68; Конадні. 1954. № 2. С. 51–67.

¹³ Арсеньнева Н. Між берагамі. Нью Ёрк, 1979. С. 309–317.

¹⁴ Стывэнсан Р. Л. Чортава бутэлька / Пер. з ангел. Б. Г. [Баляслаў Грабінскі] і В. Т. [Вітаўт Тумаш]. Вагэнштэт, 1947.

¹⁵ Уайльд О. Шчасьлівы прынец / Пер. з ангел. Л. Хвалько. Вагэнштэт, 1947. Шкода, што пра гэтыя пераклады нічога невядома на Беларусі сёньня. Гэта ня проста мёртвая спадчына; перавадазеныя, творы й зараз могуць працаваць на культуры. І ня трэба было б тады, друкуючы >

«Рабінзон Крузо»¹⁶, Д. Свіфта «Падарожжа Гулівэра да волатаў у краіне Бробзынгнаг»¹⁷, «Парсіваль»¹⁸.

Друкаваліся цэлыя блёкі перакладных твораў; прыкладам, у адным з нумароў часопіса «Сакавік»¹⁹ пад рубрыкаю «З сусветнае скарбніцы» былі надрукаваныя імпрэсія «Выгнанец» Дэ Лем’ен у перакладзе І. Дальняй, «Зварот у далі дзён маленства» Уільяма Сараяна ў перакладзе М. Вольнага, казка Г.-Х. Андэрсэна «Сьвінапас» у перакладзе Ёл. Ш-ца, а таксама пачатак казачнай драмы Г. Гаўптмана «Затонуты звон».

Уладзімер Клішэвіч перакладаў рубаі Амара Гаяма²⁰, якія па сёньня адзіна ведамыя нам ў беларускай мове.

Сваймі перакладамі з Мікельанджэла, Гётэ, Гайнэ, Мёрыме ведамы М. Сяднёў²¹. Рыльке перакладаў А. Салавей.

Міхась Кавыль, акрамя згаданай ужо ўкраінскае мовы, перакладаў з ангельскае (Н. Гімбел), польскае (В. Гамуліцкі, Л. Падгорскі-Аколаў), расейскае (Б. Пастэрнак).

Але перакладамі займаліся ня толькі прызнаныя пісьменьнікі, ды друкаваліся яны ня толькі ў «Конаднях» ці «Сакавіку», «Бацькаўшчыне» ці «Беларусе». Магчымасьць навучаньня замежным мовам, як сучасным, гэтак і клясычным, вольны доступ да карыстаньня культурным набыткам заходніх культураў вабілі беларусаў розных пакаленьняў, рознай адукацыі паспрабаваць сябе ў перакладзе²².

Адсутнасьць мору — як палітычнага, гэтак і моўнага — паміж пісьменьнікамі, эмігрантамі зь Беларусі, і вольным сьветам, дазваляла ня толькі далучацца да таго, што мы звыкла мянуем здабыткамі сусветнай культуры,

¹⁶ пераклад турэмнай споведзі О. Уайльда ў час. “Крыніца”, згадаць як адзінае выданьне “Салавей і Ружа” 1978 г. (Дубянецкая Г. Пра жэўжыкаў і горкія лекі // Крыніца. 2001. № 64. С. 132).

¹⁶ Дэфо Д. Рабінзон Крузо / Пер. з ангел. С. Коўш. Ватэнштэт, 1947.

¹⁷ Swift J. Падарожжа Гулівэра да волатаў у краіне Бробзынгнаг / Пер. В. П.[Вацлаў Пануцэвіч]. Фленсбург, 1949.

¹⁸ Парсіваль: Сярэдневяковая легенда / Пер. зь ням. Л. Галяка. Ватэнштэт, 1947.

¹⁹ Сакавік. 1948. № 1 (2). С. 26–37.

²⁰ Гл.: Юрэвіч Л. Архіўная кніга. Нью Ёрк, 1997. С. 212–256.

²¹ Сяднёў М. А часу больш, чым вечнасьць. Глен Коў; Нью Ёрк, 1989. С. 61–91; Ён жа. Масева кніга. Мн., 1994. С. 183–192. Дарэчы, цікава параўнаць перакладніцкую дзейнасьць М. Сяднёва з мастацкай літаратуры, разуменьне ім важнасьці перакладаў для разьвіцьця нацыянальнай культуры — і адначасова непрыманьне й неразуменьне ня меншай важнасьці перакладаў рэлігійных тэкстаў (Сяднёў М. Да пытаньня перакладаў рэлігійных тэкстаў на беларускую мову // Культура беларускага замежжа: Беларуска-амерыканскія гістарычна-культурныя ўзаемадачыненьні: Беларусіка=Albaruthenica. Мн., 1995. Кн. 5. С. 71–74).

²² Напрык.: Фэдрус. Варона і ліса. Воўк і ягнё. Жаба і вол. Ліса і вінаград / Пер. баек з лац. М. Фабулевіча // У выраі. 1947. № 1. С. 28–29; Два залатыя яблыкі: Калядная зага зь Ніжняе Аўстрыі / Пер. Ал. Крыжаноўскі // Сьветач Хрыстовае навукі. 1961. № 12 (60). Сьнежань. С. 7–8.

але й — што ня менш істотна — рабіць гэта своечасова, не запозьнена — на гады й дзесяцігодзьдзі.

Прыкладам, калі ў 1950 г. да друку рыхтаваўся чарговы, 10 нумар часапісу «Шыпшына», акрамя апавядання Сараяна «Грунт пад нагамі» ў перакладзе М. Вольнага і ўрыўка з рамана С. Максімава «Алім Ахтураў у Патокіна» ў перакладзе Юркі Віцьбіча, акрамя перакладаў Ул. Клішэвіча з Сафо й М. Кавыля з Гётэ, мелася быць надрукаванай нобелеўская прамова Ўільяма Фолкнэра 1949 г. — у перакладзе Міколы Вярбы (Сільвановіча): «Я адчуваю, што ўзнагарода гэтая прысуджана ня мне як чалавеку, але маёй працы — працы майго жыцця, што складаецца з поту й душэўных пакутаў і рабілася ня дзеля славы й меней за ўсё дзеля выгоды, але дзеля таго, каб з матар’ялаў чалавецкага духу стварыць нешта тое, чаго дагэтуль не існавала. Такім чынам, я лічу, што ўзнагарода гэтая мне не даецца, але толькі даручаецца. Няцяжка будзе знайсці грашоваму ейнаму боку прыстасаванне. Але я хачу знайсці ж такое прыстасаванне й звязанай з гэтай узнагародай вядомасці, карыстаючыся гэтым момантам як вяршыняй, зь якой мяне, магчыма, пачуе мужчынская й жаночая моладзь, што прысьвяціла сябе такой жа пакутнай працы й што ўжо мае ў сваім асяродзьдзі таго, хто калісьці будзе стаяць на тым мейсцы, дзе зараз стаю я.

Сучасная нашая трагедыя — усеагульны й паўсюдны фізычны жах. Мы адчуваем яго гэтак доўга, што ён робіцца нязносна. Гэта ўжо не духоўная праблема. Цяпер гэта толькі пытаньне: калі мяне ўзарвуць у паветра. У сувязі з гэтым малады пісьменьнік спакідае без увагі праблемы чалавечага сэрца — адзіныя праблемы, якія з’яўляюцца крыніцай добрае гістарычнае працы, бо гэта адзінае, аб чым варта пісаць, бо толькі яно заслугоўвае працы й пакутаў»²³.

Аўтары перакладаў адгукаліся ня толькі на запатрабаваньні часу, але й на канкрэтныя патрэбы беларускай справы. Прыкладам, пераклады вершаў Эзры Паўнда ў выкананьні Янкі Юхнаўца, Зоры Кіпель і Янкі Запрудніка (адцёмім — не перакладчыкамі па спецыяльнасці) суправаджаліся наступным тлумачэньнем: «Беларускі інстытут навукі й мастацтва надоечы атрымаў запытальнік аб перакладах твораў Эзры Паўнда на беларускую мову для ўключэння ў бібліяграфію, якая рыхтуецца ды неўзабаве мае выйсці ў амэрыканскім выдавецтве. Зь ініцыятывы інстытуту зроблена колькі першых перакладаў вершаў Эзры Паўнда»²⁴. Інакш кажучы, пераклад быў выкарыстаны для зазначэння самога назову *Беларусь* у амэрыканскім бібліяграфічным даведніку сусветнавядомага паэты — вось тое клясычнае паяднаньне ідэалёгіі й культуры ў перакладах эміграцыі.

²³ Пра нявыдрукаваны нумар часапісу “Шыпшыны” й матар’ялы зь яго гл.: Літаратурная спадчына: новы ўгляд // Беларус. 1996. № 432. Люты. С. 7.

²⁴ Запісы БНІМ. 1989. № 19. С. 150–157.

Я. Юхнавец пазьней надрукаваў нізку перакладаў яшчэ аднае культуравай постаці заходняй культуры — Томаса Эліёта²⁵.

Гаварыць аб перакладах на эміграцыі і абмінуць постаць Я. Пятроўскага — наўрад ці магчыма. Хоць ягоная дзейнасць добра вядомая, дазвольце, прынамсі, пералічыць тэа выданні: Вэрнэр Ёгер. «Тэалёгія грэцкіх думаньнікаў» (1980), «Роздумы» (1978) Марка Аўрэлюса (сумесна з М. Кавылём), Вільгэльм фон Гумбольдт. «Унутраная хформа мовы» (1988). І, натуральна, пераклады «Дыялёгаў» Плятона. Пры ўсіх магчымых (і часам даволі слушных) закідах аўтару перакладаў трэба прызнаць: нічога падобнага ў Беларусі ня зроблена да сёння.

Вядома, тут згадана далёка ня ўсё й ня ўсе. Але нават пералічанае — як ацаніць? Багаты ўнёсак? Малы?

Адказ будзе відавочны, калі плён эміграцыі параўнаць з справаздачу Саюзу пісьменьнікаў Беларусі (а гэта больш за 500 сяброў) за пэрыяд паміж XII і XIII з'ездамі (1998–2001 гг.) у галіне мастацкага перакладу (матар'ял «Арганізацыйна-творчая работа Саюза беларускіх пісьменьнікаў» надрукаваны ў газэце «Літаратура і мастацтва» ад 25 траўня 2001 г.). Дык вось, «на працягу між'ездаўскіх гадоў друкаваліся ў літаратурных выданнях пераклады на беларускую мову: з балгарскай — 15 перакладчыкаў; з рускай — 11; з польскай — 8; з украінскай — 18; з нямецкай — 7; з латышскай — 3; з літоўскай — 3; са славацкай — 6; з французскай — 4; з сербскай — 1; са шведскай — 1; з кітайскай — 1; з курдскай — 1 перакладчык²⁶.

Дасюль гаварылася аб перакладах у беларускую мову, аб тым самым вакне на Захад. Час сказаць і пра значнасьць культурнага вакна на Ўсход — аб перакладах з беларускае мовы.

У 1948 г. М. Вольны (Панькоў) у артыкуле «Сусьветная літаратура й мы»²⁷ выказаў наступнае: «Калі найперш папытаемся, што ж гэта гэткая сусьветная літаратура, дык адразу пабачым, што гэтае паймо [паняцце. — *Рэд.*] вельмі туманнае. [...] Шукаючы паважнага ўяўленьня аб сусьветнай літаратуры, часова можам чыста тэхнічна адзначыць яе гэтак: да сусьветнае літаратуры належаць тэа творы, якія перакладзеныя ў 4–5 вялікіх, г. зв. сусьветных моваў. Найперш успомнім ангельскую, французскую, нямецкую, пасья яшчэ італьянскую й гішпанскую мовы. Маскоўская мова дзеля пашырэння твораў блізу ня мае ніякага значэння. [З гэтым палажэннем мы не згодны, бо многія творы беларускай літаратуры перакладаліся на «вялікія» мовы з рускай. — *Рэд.*] [...] Найперш трэба, каб творы нейкага пісьменьніка пераклалі ў вадну з 4–5 вялікіх моваў».

²⁵ Т. S. Elliot у перакладах Янкі Юхнаўца // Беларус. 1999. № 462. Красавік–травень. С. 7.

²⁶ Літ. і мастацтва. 2001. 25 мая.

²⁷ Сакавік. 1948. № 1 (2). С. 38–39.

І гэтак сталася! Эмігранты самі або сваім уплывам на людзей іншых нацыянальнасцяў спрыялі перакладу ў заходнія мовы клясычных твораў нашай літаратуры. Паколькі для ацэнкі зробленага ў адносінах да твораў Янкі Купалы і Якуба Коласа існуе выдатная бібліяграфія «Янка Купала і Якуб Колас на Захадзе», укладзеная Зораю Кіпель і Вітаўтам Кіпелем, дазволіце сабе не спыняцца на гэтых перакладах.

Перакладалі й Максіма Багдановіча. Адным зь першых, у 1948 г., часопіс «Сакавік» зьмясціў пераклады двух вершаў пад назовам «Максім Багдановіч па-нямецку» — «Meine Lieder» і «Emigranten», пазначыўшы, што «вершы гэтыя ўзятыя з падрыхтаванага да друку ў нямецкай мове зборніка вершаў Максіма Багдановіча ў перакладзе Аўгена Энгельгардта»²⁸. У тым самым 1948 г. газета «Бацькаўшчына» выдрукавала некралёг А. фон Энгельгардта, напісаны В. Максімовічам (Вітаўтам Тумашам) і зьмясціла побач верш у перакладзе нябожчыка «Mein Letzter Wunsch». У ягоным жа перакладзе, у 1996 г., быў надрукаваны і «Апокрыф»²⁹. Усім вядомыя, стаўшыя ўжо амаль клясычнымі, пераклады вершаў Багдановіча ў ангельскую мову, зробленыя спадарыняй Вераю Рыч, чья анталёгія «Як агонь, як вада» й сёння з’яўляецца ўнікальным выданнем; прычым унікальным і ў становавым пляне — сваёю якасцю, ахопам, гэтак і ў адмоўным — тым, што яна адзіная.

Вельмі істотным уяўляецца той факт, што эмігранты перакладалі не адно клясыкаў, але й сучасных пісьменьнікаў, таксама эмігрантаў. Гэтак, канадзкая газета «The Winnipeg Tribune» ад 24 снежня 1952 г. зьмясціла ці ня першы ў ангельскай мове твор эмігранта-беларуса — апавяданне Вольгі Таполі «Orphan of Forest Wept» з пазначэннем «Беларуская народная легенда» ў перакладзе Леон Косар. Нашмат раней, у 1947 г., Ю. Вітан-Дубейкаўскаю ў нямецкую мову быў зроблены пераклад кнігі Сяргея Хмары «Аб багах крывіцкіх сказы» — «Ueberlieferungen von den Goettern der Kriwitschen (Weissruthenischer Mythos)». Але пераклад быў адбіты толькі ў некалькіх асобніках у лягеры Ватэнштэт, а таму застаўся невядомым шырокаму колу нямецкамоўных чытачоў і беларускіх даследнікаў.

Ёсць і свае загадкі ў перакладчыцкай дзейнасці нашае эміграцыі. Адна з найбольшых, як для мяне, — пераклады, і шматлікія, вялікай колькасці твораў беларускіх пісьменьнікаў у англамоўнай кнізе Антона Адамовіча «Супраціў саветызацыі ў беларускай літаратуры». Ці сам аўтар рабіў усе пераклады, ці хто дапамагаў яму?

Магчыма, самай перакладаемай кнігаю сталіся ўспаміны айца Язэпа Германовіча «Кітай–Сібір–Масква», што былі выданыя ў літоўскай³⁰,

²⁸ Сакавік. 1948. № 2 (3). С. 31.

²⁹ Запісы БНІМ. 1996. № 22. С. 35–44.

³⁰ Hermanovičius J. Mic Kun. Raudonoju Stovyklosė... Londonas, 1969.

італійскай³¹, польскай мовах³². Вяліся перамовы аб перакладзе і ў ангельскую мову³³.

Сьведчаньнем узроўню, дасягнутага эміграцыяй у перакладчыскай дзейнасьці, і пэўным сымбалам гэтай дзейнасьці, і самой эміграцыі, урэчаісьненай ідэяй яе бачыцца мне «Беларускі Трыстан», перакладзены сп. З. Кіпель у ангельскую мову³⁴: твор заходняй культуры, перакладзены ў беларускую мову і ўспрымаемы як твор нашае культуры, «вярнуўся» на Запад у перакладзе дзеяча дыяспары.

Як напісаў у вершы менскі перакладчык «Трыстана» ў сучасную беларускую мову, што да гэтага пераклаў працу Я. Запрудніка «Беларусь на гістарычных скрываўнях»³⁵, Мікола Раманоўскі:

Зацны чытэлніку, рачь ей не гребовати
Ани зла на тлумача вь срдцу не ховати,
Лечь што ся знаиде неслоушне выписано,
ласкаве тое поправити³⁶.

Ад рэдкалегіі.

Выкарыстоўваючы прапанову «ласкаве тое поправити», якая прагучала ў канцы артыкула нашага калегі з Нью-Йорка, мы хацелі б сказаць, што не ва ўсім згодны з аўтарам. Так, ён сцвярджае, што рубаі Амара Хаяма, перакладзенага Уладзімірам Клішэвічам, — «на сёньня адзіна ведамыя нам ў беларускай мове» (гл. стар. 119). Між тым, у 1989 г. у Мінску выйшлі «Рубаі» ўсходняга паэта асобнай кніжкай у перакладзе Рыгора Барадудзіна. Нам здаецца, што ўзровень вывучэння замежных моваў у Беларусі савецкіх часоў быў дастаткова высокі і перакладалася дастаткова многа. Іншая справа, і тут мы пагаджаемся з аўтарам, што творы для перакладаў, асабліва сучасных аўтараў, часта выбіраліся тэндэнцыйна, зыходзячы з палітычных, а не мастацкіх меркаванняў.

³¹ Hermanovič G. Cina – Siberia – Mosca: Marx e Lenin in Ralta. Roma, 1969.

³² Hermanowicz J., ks. Chiny–Sybir–Moskwa: Wspomnienia misjonarza z lagrów sowieckich. London, 1966.

³³ Юрэвіч Л. Беларуская мэмуарыстыка на эміграцыі // БНІМ (Нью Ёрк). 1999. С. 65.

³⁴ The Byelorussian Tristan. New York, 1988. Ёсьць таксама пераклад нашага “Трыстана” ў італійскую мову: Il Tristano biancorosso / Emanuela Sgambati. Firenze, 1983.

³⁵ Запруднік Я. Беларусь на гістарычных скрываўнях. Мн., 1996.

³⁶ Раманоўскі М. Епиграмма на законьчэне преложэня Трышанова // ARCHE. 2000. № 9. С. 90.

Чэслаў Сэнюх (Варшава)

АДКРЫТЫ ЛІСТ ДА ЯНКІ БРЫЛЯ (ВЫСТУПЛЕННЕ Ё ФОРМЕ ПАСЛАННЯ)

Шаноўны і дарагі Янка! Хочацца мне сёння падзяліцца з табою маёй вялікай радасцю: я закончыў працу над перакладам «Новай зямлі» Якуба Коласа, гэтай «песні песняў беларускага народа», гэтага сялянскага «Пана Тадэвуша»...

Скажу табе шчырую праўду: я ніколі не ўзяўся б за гэты гуж, калі б ты мяне дзесяць гадоў таму не заахвоціў, а дакладней — не справакаваў. Гэта ж ты звярнуў маю ўвагу на тое, што «Пан Тадэвуш» Адама Міцкевіча двойчы быў перакладзены і выдадзены на беларускай мове, а мы тады ведалі і пра існаванне трэцяга перакладу, зробленага Пятром Бітэлем у савецкім лагеры.

— А за «Новую зямлю» ніхто з палякаў не ўзяўся, — пачуў я ад цябе не без прыкрасці за сваіх суайчыннікаў. Аб сабе я нават не падумаў. Гэта за мяне зрабіў ты:

— Паспрабуй!

Ну вось я і паспрабаваў. Рушыў я Коласавым шляхам за Міхалам Міцкевічам у пошуках новай зямлі, але ўжо па-польску. Шмат разоў губляў я след, колькі разоў упіраўся гужом у гушчыню перашкодаў: і лексічных, і вершаскладальных, і чыста бытавых. Колькі разоў здавалася мне, што не дацягну, гуж кіню, пряро паламаю. І кожны раз падтрымкай мне было тваё «паспрабуй». І твой станоўчы, ухвальны водгук на першыя песні паэмы ў маім перакладзе. Заахвочвалі таксама і добразычлівыя водгукі чытачоў ў Польшчы пасля публікацыяў асобных песняў ці то ў варшаўскай «Літуаніі», ці то ў беластоцкім «Часопісе», ці то ў віленскім двухтыднёвіку «З-над Віліі», а таксама і слухачоў Польскага радыё, дзе я апошнія два гады чытаў у эфір усё перакладзенае мною з паэмы.

За духоўную падтрымку я ўдзячны і Беларускаму ПЭН-цэнтру, і Літаратурнаму музею Якуба Коласа, і Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў, і Беларускаму фонду культуры, які ўзяўся за падрыхтоўку трохмоўнага выдання «Новай зямлі», у тым ліку і ў маім перакладзе на польскую мову.

Чэслаў Сэнюх (у цэнтры) з лаўрэатамі прэміі імя Алеся Адамовіча Валянцінам Акудовічам (злева) і Валерыем Дранчуком (справа) у час правядзення «круглага стала». *Фота В. Кармілкіна*

У рэшце рэшт, на фінішы падтрымкай мне была і грашовая дапамога з боку нью-йоркскага беларуса Міколы Прускага пры пасрэдніцтве польскага беларуса Сакрата Яновіча.

Але, дарагі мой Янка, усяго гэтага не было б, калі б не той твой першапачатковы дабрадзейны і пладавіты імпульс — недзе ў Коласавай Мікалаеўшчыне, з якога ўсё гэта і пачалося...

Дык дзякуй табе, Янка, за маю радасць! Ты — хросны бацька першага польскага перакладу «Новай зямлі»! Сто гадоў жадаю табе ў здароўі і памыснасці!

Язэп Янушкевіч (Ракаў, Беларусь)

«НОВАЯ ЗЯМЛЯ» ЯКУБА КОЛАСА Ў ПОЛЬСКІМ ПЕРАКЛАДЗЕ ЧЭСЛАВА СЭНЮХА

Нарадзіўшыся напрыканцы XVIII ст. славянскага генія Адама Міцкевіча (1798–1855), прынёманскія палеткі зачалі і спарадзілі на трэці лістападаўскі адвячорак 1882 г., пасля дня Усіх памерлых (Дзядоў), яшчэ аднаго Міцкевіча: Кастуся, сына Міхала Казіміравіча і Ганны з Лосікаў (Лёсікаў). Паводле сямейнай легенды, тым вечарам ляснік Міхал Міцкевіч толькі зацемна вярнуўся з абходу, прынёшы з радзівілаўскіх пушчаў парку позніх баравікоў. Яно нядзіва ўпаляваць такое ў день святога Губерта, патрона заўзятага племя паляўнічых! Продкі ж паэта — спрадвечныя сяляне. (Да слова, католікі па мячу і па кудзелі — праведзеныя ў праваслаўе ў 1866 г.).

Коласам жыгнёвым тутэйшым, міфічнай птушкай фенікс гадаваўся пакрыёма ў радзівілаўскай Мікалаеўшчыне сын лесніка (у абсалютнай адзіноце, як згадае праз гады сам паэт пра маленства ў леснічоўках). Ды што ў лесе родзіцца, то хаце кожнай згодзіцца. У беларускай хаціне, выстуджанай жудаснымі секвестрамі і канфіскацыямі, рэкрутчынай і праклятым Сібірам, не хапала ўласных Міцкевічаў-песняроў, слынных у свеце, здольных «кінуць жальбу нашу ў неба — Няхай неба ўскалыхнецца!» (Я. Колас. «Месяц»). І прынёманскія плодныя палеткі паўтарылі непаўторнае.

Зрэшты, гэты край заўсёды быў годны называцца Зямлёй Волагаў.

Кожная глеба, дай толькі ёй догляд, «сама сабою родзіць спачатку зеляніну, потым колас, потым поўнае зерне ў коласе». Так сказана ў адной з кніг Бібліі. Святое пісанне складаецца з 50 кніг. Вялікі пясняр Кастусь Міцкевіч, які ў гісторыі беларускай літаратуры застаўся пад біблейным і адначасова зямным псеўданімам — Якуб Колас, магчыма, працягнуў бы працу над сваім шэдэўрам — паэмай «Новая зямля», распачатай у царскім астрогу (1911), калі б не трагедыя канца 1920-х—пачатку 1950-х. (Да слова, вялікі Гётэ рупіўся над несмяротным «Фаўстам» больш трох дзесяцігоддзяў.) Але тады, калі на самым пачатку

1923 г. паспеў скончыць сваё паэтычнае палатно пра Зямлю на сімвалічнай XXX песні «Смерць Міхала», ён не памыліўся: колішняя асабістая сямейная трагедыя прарочыла агульнанацыянальную. Такі непамысны, на першы погляд, nelaгічны фінал ліра-эпічнай паэмы толькі недасведчаным у беларускай гісторыі падасца недарэчным.

Мастацкая інтуіцыя — блізнятка палітычнаму прагнозу.

Як ідэолага старазаветнага перажытку — уласніцтва, супраць якога і быў зроблены нядаўні Кастрычніцкі пераварот, Якуба Коласа ўжо праз тры гады паспрабуюць распяць, пабіваючы камянямі абвінавачанна па так званай справе Юрка Лістапада на Случчыне. А праз дзевяці-

годдзе — чарговае выпрабаванне: «6 лютага 1938 года ў доме Якуба Коласа шукалі зброю, пісьменніка прымусілі ўзняць рукі і стаць тварам да сцяны». Як перад расстрэлам.

Так і жылося. З паднятымі ўгору рукамі, з чаканнем літасці ад гвалтаўнікоў. Аднак, згадваючы мінулае стагоддзе без гучных паўстанняў на нашых землях, мы можам паўтарыць, схіліўшы галаву перад продкамі: *Gloria invictis!* За створанае ды пакінутае папярэднікамі нам у спадчыну — Слава пераможаным!

Беларускую Калевалу, ледзьве толькі народжаную, тутэйшыя «камуністыя» сустрэлі ў штыкі, намагаючыся загнаць на музейныя паліцы, адводзячы ёй месца побач з адвечнымі лапцямі, саматканымі посцілкамі ды нікому непатрэбнымі, на нішто не здатнымі (у іх уяўленні) народнымі песнямі.

Тут варта ў некалькіх штыках аднавіць грамадска-палітычную і літаратурную атмасферу 1923 г., калі выйшаў у свет поўны тэкст беларускага паэтычнага эпасу — паэма Я. Коласа «Новая зямля». Паводле даследаванняў Уладзіміра Конана, афіцыйная прапаганда сустрэла твор прахалодна. Нядзіва. Яшчэ напярэдадні, увосень 1922 г., тагачасны сакратар ЦК КПБ В. Кнорын у шэрагу «звяздоўскіх» артыкулаў называў адраджэнскі пафас Янкі Купалы і яго літаратурнай школы «дробнабуржуазным народніцтвам», а яго носьбітаў — «банкротамі». Жывучымі банкротамі, якія, маўляў, не здолелі «перабудавацца», бо для іх застаўся чужым пралетарскі пафас класавай барацьбы супраць «буржуазіі і дробнабуржуазнага» сялянства. І вось гэтая «дробнабуржуазная стыхія сялянства» запаланіла цалкам апошні твор Я. Коласа. Ва ўяўленні бальшавікоў беларускія літаратары — мерцвякі, што гародзяць шлях да светлага камуністычнага заўтра (адзін з кнорынскіх

артыкулаў меў загаловак «Мертвый хватае жывого»). Гэтак распачыналася ў нас «напастоўская» крытыка (ад расійскага часопіса «На посту», пазней «На літаратурным посту»), якія набылі сумную вядомасць пагромнымі выступленнямі супраць усяго таленавітага ў рускай літаратуры). Беларускі публіцыст Лявон Жыцень (пад гэтым псеўданімам хаваўся заходнебеларускі бальшавік, сакратар Гродзенскага падпольнага камітэта КПЗБ Леапольд Родзевіч) заклікаў да пільнасці, патрабуючы па прыкладу рускіх «напастоўцаў» заняць пазіцыю «наглядчыка і абаронцы пралетарскай ідэалогіі». І, скіраваўшы позірк на новы твор Я. Коласа, задэманстраваў класавую пільнасць. На ягоную думку, твор гэты — адсталы і архіўны «як з ідэёвага боку, так і па форме». Адсюль выснова: належыць назаўжды «развітацца з устарэўшай «Новай зямлёй», прачытаўшы якую, «ставім яе з даволі несамавітым настроем на паліцы для кніг побач з Шэйнам ці Федароўскім — вось так, на ўсякі выпадак». «Крытык-напастовец хацеў спісаць у архіў і народную творчасць, і Коласавую народную паэму» (Уладзімір Конан).

У тыя нялюдскія дзесяцігоддзі коласаўская «Новая зямля» ўспрымалася, дастасуючы словы іншага беларускага класіка пра ўласную творчасць, як «пераможны гімн сярод крыжоў, магіл» (Я. Купала). Сярод родных крыжоў і пустых магіл. Успрымалася, нібы біблейная кніга першымі хрысціянамі, з выразным «поглядам на Сусвет як на жывы твор Бога» (У. Конан). Аднак любая рэлігія прагрэсу, камуністычная ў тым ліку, неміласэрная да мінулага. У XX ст. па нараджэнні Хрыстовым цэнтурыёны «чырвонай імперыі» імкнуліся вытрусіць не толькі дух — веру продкаў, але паняволіць іх нашчадкаў фізічна, зганяючы падданых у калгасныя камуны. У «неабсяжнай і самай шчаслівай» краіне СССР абясцэньвалася Боскае прызначэнне чалавечага жыцця. А што казаць пра гаспадаранне на ўласным загоне?! Бо ўжо ні палеткі над распалавіненай Рыжскай дамовай (1921) нашай хатняй рэчкай Нёман («Чуў ты смутак горкай долі // Свайго сына-мужыка, // Чуў не раз у пустым полі // Плач і слёзы бедака»), ні, па вялікім рахунку, сама беларуская культура, як і дзесяткі іншых, не патрэбны былі ў постраманаўскай імперыі.

Гэтак сеялася горкае, чарнабыльнае, палыновае зелле звыроднасці. Словам, як вырвалася яшчэ на пачатку XVII ст. у «прамове» смаленскага кашталіяна Івана Мялешкі, за сваімі ды чужымі «баламутнямі нашынец выжывіцца не можа». І цяпер мы асуджаны на няўдзячную ролю сведак, калі ў 1990-я гг. з'явілася магчымасць атрымаць ва ўласнасць надзел, хоць невялікі, ды свой, але ў розных кутках Беларусі прагучала: «А нашто мне гэтая зямля?!» З вуснаў не аднаго і не двух нашчадкаў спрадвечных сялян. Якія забыліся, што зямля — камель незалежнасці. Якія быццам ніколі не чыталі ўзвышана-афарыстычных радкоў:

Зямля не зменіць і не здрадзіць,
Зямля паможа і дарадзіць,

Зямля дасць волі, дасць і сілы,
Зямля паслужыць да магілы,
Зямля дзяцей тваіх не кіне,
Зямля — аснова ўсёй айчыне.

Кола замкнулася. Кривавая чарнабыльная зямля стала непатрэбнай ды адыходзіць. Чаму?

Пераемнік мастацкіх традыцый Я. Коласа народны паэт Беларусі Ніл Гілевіч як летапісец занатаваў у апошні год мінулага веку: «Дзе разбураюцца асновы ладу, // Усталяванага паміж людзьмі, — // Там немінуча ўсё ідзе к распаду». І адказ, выпакутаваны сучасным храністам, да вусцішнага ясны ў сваёй выснове:

А ўсё таму, што колькі ўжо вякоў,
Як нашу Бацькаўшчыну ў нас забралі.

(Н. Гілевіч. «Паланез» Агінскага. 1999)

У такіх грамадска-палітычных і культурных варунках варшаўскі журналіст і літаратар Чэслаў Сэнюх пераклаў на польскую мову энцыклапедыю сялянскага жыцця, дзе ўвасоблены, геніяльна апеты ўвесь жыццёвы шлях беларуса. Ад калыскі да магілы.

Эх, мілы край адвечнай мукі!
Пракляты будзьце, вусны, рукі,
Што на цябе ланцуг кавалі
І ў твар зняважліва плявалі!

Гэтыя і іншыя строфы перакладчык пераасэнсоўвае ў новым кантэксце на новы лад, робячы коласаўскі твор надзённым. Перакладзі за 10 гадоў 11 000 радкоў — яно нямала. Невычэрпны вірлівы напор жывіла памятная размова ў лістападзе 1991 г. у коласаўскай Альбуці над Нёманам з народным пісьменнікам Беларусі Янкам Брылём (яшчэ адзін зямляк Міцкевічаў, хоць нарадзіўся ў бежанскай Адэсе ў 1917 г.; род Брылёў паходзіць з Загор'я ля Міра). Прыгадаўшы, што «Пан Тадэвуш» ужо мае некалькі перакладаў на беларускую мову, Брыль папракнуў польскую культуру ў тым, што на той момант духоўны пабрацім «Пана Тадэвуша» — паэма «Новая зямля» не была перакладзена на польскую мову.

Такія размовы над Нёманам каштуюць дарага: прымушаюць задумацца над вечным.

Распачатым перакладам Ч. Сэнюх дыхаў штодзённа. Колькасць перакладзенага ад ліку 10 963 радкоў беларускага арыгінала сталася для перакладчыка сэнсавым вымярэннем кожнага пражытага дня. Як лірычны герой «Новай зямлі» летуценіў «баравіковымі» снамі, так Чэслаў пачасту знаходзіў патрэбную рыфму хіба і ў сне. Каб ранкам адно занатаваць

высненыя, адчаканеныя радкі, у якія адліваліся родныя змалку вобразы і якія не заўсёды ўдавалася выкрышталізаваць у дзённым тлуме «панны Варшавы». Аднолькава, як шматлікія песні велічнай ліра-эпічнай паэмы высніў Я. Колас у мінскім турэмным «пішчалаўскім замку», калі ад 29-гадовага вязня адрываўся ягоны дух і на захадзе сонца, якое закочвалася ў закратаваным праёме дзесь за Ракаўскім трактам, пакідаў сутоннем камеру (хто з айчынных літаратараў толькі не «гасцяваў» у тых скляпеністых «салонах», не ад Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча пачынаючы і не Вацлавам Ластоўскім заканчваючы!) ды крыляў у прынёманскія далі. Лепш праз краты, каб не сутыкацца лішнім разам у калідоры з турэмным наглядчыкам Пікулікам, які вераскліва падклікаў паэта: «Кін-сцін-цін!» Адкуль было ведаць вязню Міцкевічу, што мройлівыя сны пра родны кут расцягнуцца на чвэрць стагоддзя: 25 гадоў (1915–1940) «я бываў у Мікалаеўшчыне толькі ў мыслях ды ў сне», пачынаючы ад бежанскага «змушанага пераезду ў Маскоўшчыну»:

Мой родны кут, як ты мне мілы!
Забыць цябе не маю сілы!
Не раз, утомлены дарогай,
Жыццём вясны мае убогай,
К табе я ў думках залятаю
І там душою спачываю...

Якуб Колас — першы значны сялянскі паэт Белай Русі. І калі «Пан Тадэвуш» — шляхецкая апавесць XIX ст. пра Літву-Беларусь, дык паэма Кастуся Міцкевіча «Новая зямля» — гімн-хваласпеў літвінскаму краю ў наступным XX ст. Спеў пра сялянскі рай. Апошні, зрэшты, мала чым розніўся ад намалёванага першым Міцкевічам, як мала чым розніцца кветкі і дубы, што стагоддзямі пазіраюць у срэбраводную плынь Нёмана. «Пан і мужык у калысцы аднолькава плачуць малымі...», — вывеў формулу агульналюдскага быцця класік суседняй, літоўскай, літаратуры Крысціёнас Данелайціс (1714–1780) у сваім палатне «Поры года» (1765–1775). Нездарма згаданы ўжо вышэй наш сучаснік, беларускі філосаф У. Конан, назваў «Новую зямлю» эпасам, у якім «выяўлены духоўны сэнс беларускага нацыянальнага Космасу». А сучаснік Я. Коласа, прэзаік Кузьма Чорны парываўся адкінуць усе задумы, каб прозай пераказаць «Новую зямлю» — невычэрпны арсенал нацыянальных мастацкіх вобразаў...

На чытача з Англіі або Італіі, Германіі ці Іспаніі, нават на нашых суседзяў у Польшчы, Чэхіі, Славакіі, — твор гэты, хіба, не будзе мець такой моцы ўздзеяння, як на нас, з былых калоніяў расійскага царызму, адэпты якога па-ранейшаму адчайна стаяць на варце сваіх «горскіх» інтарэсаў. З замілаваннем сустракаючыся на старонках паэмы з ГАСПАДАРОМ — дзядзькам Антосем, — усведмяеш найвялікшае злачынства нечалавечай сістэмы, сталіншчыны. Яна здзейсніла непараўнае: перапыніла генетычную

памяць цэлых пакаленняў, без якой немагчымы наступ зямной цывілізацыі. Без якой ніякія універсітэты, сельскагаспадарчыя акадэміі не вернуць ведання законаў зямлі, прыроды, што захоўвалі і перадавалі з пакалення ў пакаленне ў сканцэнтраваным выглядзе нашы продкі, Міхалы і Антосі, галоўныя героі «Новай зямлі» — браты Міцкевічы («Снапы ў радочкі палажылі, // Так і дзяды яшчэ вучылі, // Каб каласы ды з каласамі, // А да пярэлаў гузырамі»). Я. Колас паспеў занатаваць для нашчадкаў вобраз роднай зямлі, перш чым нам зрабілі ўсё, каб адбіць памяць пра яе, каб мы згубілі уяўленне пра «эстэтычную экзістэнцыю беларуса — бескарыслівае ўспрыманне свайго быцця» (У. Конан). Менавіта ў гэтым таленавіта ўвечненым, назаўжды жывым палатне колішняга «сялянскага раю», ператвораным каланізатарамі ў пустэчу, эпічнасць створанага: былое не прамінула, не адышло бяспамятна ў нябыт.

Толькі на такіх пакутных землях, як усходнеславянскія Беларусь–Расія–Украіна, мог паўстаць шэдэўр, дзе чырванай ніткай пралягла, галоўнай ідэяй пульсуюць нязводная мара чалавека пра сваю зямлю, даведзеная ў XX ст. на ўсходняй славяншчыне да фантома, міражу ў пустыні, мроі, — згадайма пошукі «бескалгаснай зямлі» Мікітам Маргунком у паэме Аляксандра Твардоўскага «Краіна Муравія» (1936; гэты расійскі класік паходзіў з Пачынкаўскага Загор’я на этнаграфічна беларускіх землях Смаленшчыны).

Мала каму з твораў дадзена за парогам «трэцяй маладосці», на працягу сёмага дзесятка плённага жыцця так паслугаваць роднай зямлі, як Усявышні дазволіў і як распарадзіўся ўласным лёсам перакладчык паэмы Ч. Сэнюх. Ён нарадзіўся 9 ліпеня 1930 г. на той самай прынёманскай Навагрудчыне, зямлі Міцкевічаў, легендарнай зямлі волатаў (маці Стафанія, з уніяткіх Смыкаў, паходзіла з наднёманскай вёсачкі Ваўкарэзь, што ў сямі кіламетрах ад Сэнюхавай радзімай Любчы; бацька Станіслаў, родам з Украіны, памёр увесну 1941-га ў канцлагеры пад Новасібірскам). Незгасальнай марай перакладчыка жыве прага, каб яго Беларусь перажыла чарнобыльскую навалу ды стала ў XXI ст. Новай Зямлёй у зорным суквецці іншых, Богам створаных народаў. «І ўгледзеў я новае неба і новую зямлю; бо ранейшае неба і ранейшая зямля мінулі... І абатрэ Бог кожную слязу з вачэй іх...» (Апакаліпсіс: XXI).

Калі ў пачатку 2002 г. да шырокага чытача ўпершыню выйдзе польскі пераклад «Новай зямлі» (завершаны 7 чэрвеня 2001 г.; бадай, першы паўнавартасны пераклад коласаўскага шэдэўра, бо чытаць па-польску ўмеюць не адны палякі, гэтаксама як ацаніць «вартасці» расійскага калектыўнага перакладу 1934–1949 гг. змогуць цяпер не толькі рускамоўныя, але і іншыя дасціпныя чытачы) — нам застанецца прычыкаць заканчэння ў Лондане яшчэ аднаго — англійскага перакладу спадарыні Веры Рыч.

Таму несмяротная паэма, якая да 120-годдзя Якуба Коласа выйдзе адначасна на трох мовах (і 13-ты раз асобным выданнем за ўсю сваю

80-гадовую гісторыю) — наша паэтычная Біблія, візітка беларускай паэзіі XX ст. А Чэслаў Сэнюх, ганаровы сябра Беларускага ПЭН-цэнтра — наш Францішак Скарына ў Польшчы, адзін з годных працаўнікоў, народжаных на абкарнанай беларускай зямлі. Лёс польскага перакладчыка коласаўскага шэдэўра — з тых рэдкіх выпадкаў, калі, страціўшы рэпатрыянта паваеннай Навагрудчыны, 14-гадовага падлетка з Любчы над Нёманам, Беларусь прыдбала Ч. Сэнюха ў XXI ст. На стагоддзі. Здзейсненаму ім перакладу жывы вякі. Як і самому коласаўскаму гімну пра зямлю.

Кожнае чарговае перастварэнне паэтычнага шэдэўра на іншыя мовы будзе яркім мастацкім адкрыццём. І далёкаму чытачу стане хоць трохі зразумела, з якой «літвінскай» старонкі пад ахоўнымі буслінымі крыламі паходзілі Агінскі, Стравінскі, Шастаковіч, Апалінэр, Дастаеўскі, Касцюшка, Манюшка, Міцкевічы... Яна была зямлёй Элады. На жаль, ужо шмат у чым міфічнай, як Атлантыда. І... вечнай, як духовы скарб.

Непаўторна-адметнай часцінкай створанага нашымі, далёка не ўсімі пералічанымі, волатамі на плодных палетках людскай душы застанеца «песня песняў» беларускага народа, неўміручая «Новая Зямля» Якуба Коласа — валадара паэтычнага мастацкага слова.

Зінаіда Дудзюк (Брэст, Беларусь)

ЧАС ЗБІРАЦЬ КАМЯНІ

Для беларускай інтэлігенцыі цяпер, можа, як ніколі, наспеў час «збірання камянёў», г. зн., вяртання занядбанай, раскіданай па свеце спадчыны, бо гэта тыя камяні, якіх вельмі не хапае ў падмурку гмаха сучаснай беларускай гісторыі, літаратуры, мастацтва — усяго таго, што называецца культурай народа. У сваім паведамленні мне хацелася б засяродзіць увагу найперш на тых польскамоўных творах, якія даўно цікавяць чытачоў, але пакуль застаюцца недасяжнымі. Я з'яўляюся прадстаўніцай Брэстчыны, таму адзначу тыя выданні, якія дагычацца Палесся і непасрэдна Брэста. Іх можна падзяліць на дзве групы:

- ① мастацкія творы, напісаныя польскамоўнымі пісьменнікамі, якія нарадзіліся ці жылі і працавалі на Брэстчыне;
- ② навукова-папулярныя кнігі краязнаўчага ці гістарычнага характару, у тым ліку мемуары, успаміны, дзённікі, падарожжы і г. д.

Думаю, што даўно наспела пара выдаць творы выдатнага пісьменніка і гісторыка Юльяна Нямцэвіча, які нарадзіўся ў вёсцы Скокі пад Брэстам. У час паўстання 1794 г. ён — ад'ютант і сакратар Тадэвуша Касцюшкі, за што быў зняволены ў Петрапаўлаўскай крэпасці. У 1796 г. вымушаны быў выехаць у ЗША, але праз дзесяць гадоў вярнуўся на радзіму і з ненатольнай прагай падарожнічаў па Беларусі. Пазней вынікам гэтага прамежку жыцця сталі кнігі «Дзённікі маіх часоў» і «Гістарычныя падарожжы па польскіх зямлях, якія адбыліся ад 1811 да 1828 гг.». У іх даецца яскравае апісанне такіх беларускіх гарадоў, як Брэст, Гродна, Слонім, Навагрудак, апавядаецца пра жыццё тагачаснага грамадства. Нямцэвіч, палымяны патрыёт сваёй радзімы, быў удзельнікам паўстання 1830–1831 гг., пасля чаго зноў вымушаны быў эміграваць. Пра бурлівае жыццё Вялікага Княства Літоўскага ў эпоху барацьбы за незалежнасць Ю. Нямцэвіч пісаў у вольналюбівых паэтычных творах, сатырычнай драматургіі, прозе. Гэтыя творы даўно чакаюць, каб загучаць на мове таго народа, пра які і для якога яны пісаліся.

Спадзяюся, што ў кастрычніку 2001 г. Беларусь не забудзецца адзначыць 260-я ўгодкі з дня нараджэння паэта Францішка Карпінскага, пахаванага ў вёсцы Лыскава Пружанскага раёна. У свой час яго аўтабіяграфічныя «Дзённікі», у якіх ён апавядае пра жыццё беларусаў, карысталіся вялікаю папулярнасцю, вытрымалі шэсць выданняў. Ф. Карпінскі захапляўся народнай песняй. Матывы беларускага фальклору выкарыстаны ім у такіх творах, як «Падарожжа па зачараванай краіне», «Свецкія песні».

Хацелася б, каб як найхутчэй былі перакладзены на беларускую мову і выдадзены творы з неабдымна багатай спадчыны выдатнага пісьменніка і

гісторыка Юзафа Крашэўскага, жыццё якога таксама звязана з Брэстчынай. Назвы яго твораў красамойна сведчаць самі за сябе: гістарычныя раманы «Апошняя са слупкіх князёў», «Зыгмунтаўскія часы», «Кароль у Нясвіжы. 1784»; камедыі «Пане Каханку» і «Радзівіл у гасціне»; кразнаўчыя нарысы «Пінск і Піншчына», «Адзенне мяшчан і сялян з ваколіц Брэста, Кобрына і Пружан», «Успаміны пра Палессе, Вальнь і Літву»; навуковыя працы «Старажытная Літва. Яе гісторыя, законы, мова, вера, звычаі, песні...», «Мастацтва ў славян, асабліва ў Польшчы і дахрысціянскай Літве» і шмат іншых твораў.

Жыхары вёскі Грушава Кобрынскага раёна і Брэстчыны ўвогуле мараць пачытаць па-беларуску апавяданні, аповесці, раманы польскамоўнай пісьменніцы Марыі Радзевіч. Менавіта ў Грушаве яна жыла з 1881 г., тут ёй плённа працавала. Зразумела, што М. Радзевіч апавядала ў сваіх творах пра людзей Палесся, яго краявіды.

У 20–30-я гг. XX ст. у Польшчы выходзіла шмат кразнаўчых кніг, прысвечаных Палессю, асобным беларускім гарадам. Перакладзеныя на беларускую мову, гэтыя кнігі таксама знойдуць зацікаўленага і ўдзячнага чытача.

У нашай рэспубліцы, бадай, ёсць удосталь перакладчыкаў з польскай мовы, але самай цяжкай справай з’яўляецца выданне перакладаў. Гадоў пяць таму я пераклала камедыю Яна Ходзькі «Вызвалена Літва, або Пераход цераз Нёман». Да гэтага часу надрукаваць яе ў Беларусі мне не ўдалося, праўда, днямі атрымала добрую вестку з Польшчы, што Ян Чыквін згодны апублікаваць гэты твор у наступным нумары часопіса «Тэрмапілы». Надочы прыйшоў ліст з Францыі, у якім ёсць прапанова надрукаваць мой

раман «Архірэевы скарбы» ў часопісе з умовай, што твор я дашлю перакладзеным на французскую мову. Але для мяне гэтая праблема невырашальная.

Пераклады маіх вершаў на іншыя мовы мяне палохалі, асабліва пасля горкага вопыту публікацый у часопісе «Нёман». Праўда, былі добрыя пераклады на ўкраінскую мову, зробленыя паэтамі Валянцінам Місько і Валянцінам Грабоўскім. Прызнаюся: раней у мяне не было асаблівага жадання бачыць свае творы перакладзенымі, бо пісала я пераважна вершы, а яны больш ствараюцца для сябе. Толькі сёлета, калі, нарэшце, пасля доўгага збору матэрыялаў зрабіла рэканструкцыю язычніцкай міфалогіі, захацелася, каб яе прачыталі славісты не толькі Беларусі, але і іншых краін. У гэтым творы я даю разгорнутую панараму ад стварэння свету да таго часу, калі багі яшчэ «жылі» сярод людзей. Міфалогія, рэканструяваная мной, адпавядае патрыярхальнаму перыяду развіцця першабытнага грамадства. Аднавіць жа міфы і рэлігійныя ўяўленні матрыяхальнай эпохі мне здаецца немагчымым. Твор толькі напісаны, пакуль яшчэ нідзе не друкаваўся, але, спадзяюся, што ён знойдзе шлях да чытача, бо гэта яшчэ адна спроба спасціжэння светапогляду нашых далёкіх продкаў.

Ніна Мацяш (Белаазёрск, Беларусь)

НАД ПЕРАКЛАДАМІ ФРАНСУА ЖАКМЕНА

Мая зацікаўленасць бельгійскай культурай, яе літаратурай, у прыватнасці, набывае ўсё сталейшы характар. Калі на пачатку 80-х я, так бы мовіць, «дзеля хлеба» пераклала «Першую справу Мегрэ» сlynнага Жоржа Сіменона, выдадзеную «Мастацкай літаратурай» у 1982 г., дык апошнім часам перастворанне бельгійскай франкамоўнай паэзіі стаецца патрэбай душы. Не так даўно Ян Чыквін, паэт і рэдактар часопіса «Тэрмапіль», папрасіў падрыхтаваць яму вершаў з сучаснай французскай паэзіі. А тут акурат іншы мой сябар, Зміцер Ярашэўскі, які жыве ў Германіі, пасля побыту свайго ў Бруселі прэзентаваў мне паэтычную анталогію «Ça rime et ça rime». Гэтая кніга, нягледзячы на сваю зарыентаванасць на дзятву ды юнацтва, і для мяне сталася тым шчодрым расквечаным лугам, дзе пчала маёй цікаўнасці патрапіла нашчыраваць неблагага ўзятку. Мною перастворана 14 вершаў трынаццаці паэтаў. Гэта Франсіс Андрэ, Мары-Клэр д'Арбэ, Жан-П'ер Верагжан, Мішэль Гаран, Ражэ Гасан, Каміль Гааман, Эрнест Дэлеў, Франсуа Жакмен, Жак Ізаар, Марыс Карэм, Норж, Анры Фалез ды Ашыль Шавэ. Тут і класікі бельгійскай літаратуры, і маладзейшыя паэты, вельмі адрозныя як складам мыслення, так і форматворчасцю. Перакладзеныя мною вершы, безумоўна, не здатныя адлюстравіць усю творчасць гэтых паэтаў, бо мой выбар абмяжоўваўся анталогіяй «Ça rime et ça rime». Аднак, спадзяюся, што пэўнае ўяўленне пра тэмы і стылі дае і яна. Падборка ўжо рыхтуецца да выдання ў нумары «Тэрмапілаў», і можна будзе пазнаёміцца з ёю ў самы бліжэйшы час.

Сама я цяпер у жаданым палоне інтэлектуальна вытанчанай паэзіі Франсуа Жакмена. Маю яго выдатную кнігу «Les saisons» — «Поры года». І хоць, як сам Жакмен сказаў, «у царстве півоні выстарчае таямніцы палання, каб насыціць свядомасць», вельмі добра, што ў той кнізе змешчана і лекцыя Франса дэ Хеса (Frans de Haes) пра жыццё і творчасць гэтага паэта.

Нарадзіўся Франсуа Жакмен у мястэчку Хесбінён пад Льежам у 1929 г. У адзінаццацігадовым узросце разам з усёй сям'ёй

Бельгійскі паэт Камэль Ванхол,
удзельнік паездкі
«Еўрапейскі літаратурны экспрэс - 2000»,
у Вязынцы, на радзіме Янкі Купалы

па рашэнню бацькі, заможнага камерсанта, апынаецца ў Лондане, дзе паспяхова вывучае англійскую мову, ахвотна акупаецца ў англійскую культуру, захапляецца Фройдам, піша першыя вершы — па-англійску. Праз восем гадоў, пасля вяртання ў родную Бельгію, улучваецца ў франкамоўную стыхію і культуру. Збліжаецца з літгуртом «Кобра», з выспавядаўцамі авангардысцкага постсюррэалізму. Служыць у арміі ў Бруселі, потым, аж да выхаду на

пенсію, працуе перакладчыкам пры льежскім сталеліцейным заводзе Cockerill. Аўтар блізу калі не дзесятка паэтычных зборнікаў, спаміж якіх удастоенага прэміі, уручанай раз у трохлеце Французскай супольнасцю Бруселя, «Шэрае даміно» (1984, прэмія 1986) і «Поры года» — *найзначнейшая*, на думку літаратуразнаўцаў, кніга ў творчасці паэта і ўсёй пасляваеннай бельгійскай літаратуры.

Неардынарнасць паэтычнага зору («Ішлося лесам, як па галерэі, цятай у ценю»), нестандартнасць вобразаў («Тхне брагай з прывялага рота жніва»), вагомасць кожнага слова пры выключнай празрыстасці фразы («Трэба ці ўцякаць з гэтых дзюнаў гнятлівых, ці паміраць санліва»), мянлівыя абразкі прыроды і рух аўтарскай думкі надаюць надзвычайную асалоду чытачу твораў Жакмена, данамагаць глядзець на свет ягонымі вачыма і ўлучвацца ў плынь ягонай свядомасці.

«Снасць халадку // перацята. // Цяпер мусіш трываць жухлую // моташнасць існавання без засені. // Няма нудоты руйнотнейшай ад // гэтай небыці, што абрынаецца ў // ліпені».

«Святло заходзіць у лес, // быццам адтайнаванне. // Яно слядкуе па сцежках, якія // абмінае лістота. // Усё стаецца відомым і // невытлумачным. // Свядомасць збіваецца з тропу ад думкі пра // нейкую зыркую непазбежнасць».

«Сама прыцінь. Ціша // ляляе пчолы свае. // На макаўцы веу // празмерная чыстасць; яна // пагражае ўсяму, што мае схілку // штокольвечы значыць. // Стрэлка слякоты не хоча // паказваць сіюмінутнасць, най-// прадаўнейшы час усяго».

«Светлячок выярчвае // арабескі ночы. // Гэта дрогкая дарога, // якая
вядзе да бясформнасці. // Гэта прыязны шлях, // па якому ціха ступа-
юць // пачвары».

Гранічная прастата і ўражлівае прадонне паэтычнага выказу, неспадзя-
ванасць метафары і ейная трапнасць, раскутасць аповеду і вагомасць рэф-
лексіі. Усё, лучна з формай — вольным вершам, выверанай пасекласцю
радка, — скіравана на адно: як мага дакладней і ёмісцей выказацца, уця-
лесніць бесцялеснае — ідэю, думку, пачуццё.

Працытаваныя «паэтычныя філасафемы», як бы я назвала гэтыя вер-
шы Ф. Жакмена, узяты з цыкла «Лета». Цыкл «Вясна», за выняткам не-
калькіх вершаў, падрыхтаваны ў маім перастворы і надрукаваны ў майскім
нумары «Крыніцы» за 2001 г. Шкада, што сам Франсуа Жакмен не паба-
чыць гэтага: ён пайшоў з жыцця яшчэ ў 1992 годзе... Буду перакладаць і
астатнія два цыклы — «Восень» і «Зіму». Спадзяюся, што знайду ім пры-
тулак у перыядычных выданнях. Мару пра асобную кнігу «Пораў года» на
беларускай мове. Але хто ж прафінансуе тое выданне?..

Леакадзія Мілаш (Вільнюс)

ПАШЫРЭННЕ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ Ў ЛІТВЕ

С пачатку — крыху гісторыі. Пачну з цытаты: «...удзельнікі Міжнароднай канферэнцыі, прысвечанай 500-годдзю з дня нараджэння Францыска Скарыны, што адбылася ў Варшаве ў 1990 годзе, выступілі з ініцыятывай стварэння Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў (МАБ), якая спрыяла б даследаванням па беларусазнаўству ў розных краінах свету», — паведамыла газета «Наша слова» (1990. № 7). Тады быў выбраны арганізацыйны камітэт, а 6 верасня 1990 г. у рамках Скарынаўскага свята ў Мінску прайшло пашыранае пасяджэнне арганізацыйнага камітэта, у якім ад Літвы прыняла ўдзел даследчыца і перакладчыца Альма Лапінскене. Яна ўвайшла ў аргкамітэт, які абмеркаваў праект статута і заклікаў стварыць нацыянальныя і рэгіянальныя арганізацыі МАБ.

Літоўская асацыяцыя беларусістаў пачала стварацца ў 1990 г. А 27 лютага 1991 г. адбыўся наш першы, устаноўчы, сход. У ім удзельнічала дзесяць асоб — у асноўным перакладчыкі.

Першым значным мерапрыемствам асацыяцыі (яшчэ да яе рэгістрацыі) было святкаванне разам з Таварыствам беларускай культуры ў Літве і «Сябрынай» 500-годдзя Ф. Скарыны ў Палацы мастацтваў (цяпер рэзідэнцыя прэзідэнта Літвы). Вяла праграму А. Лапінскене. З распадам СССР стала больш складана наладжваць культурныя кантакты. Прычына таму — межы і фінансавыя магчымасці. Нягледзячы, аднак, на цяжкасці, адбыліся тры навуковыя канферэнцыі, прысвечаныя М. Гарэцкаму, В. Ластоўскаму і

Зосьцы Верас, пяць вечароў-сустрэч з беларускімі пісьменнікамі ў Саюзе пісьменнікаў Літвы (В. Быкавым, Н. Гілевічам, В. Коўтун, С. Алексіевіч, В. Іпатавай). Асацыяцыя ладзіла таксама сустрэчы з Х. Лялько, А. Разанавым, А. Мальдзісам, А. Вярцінскім, С. Законнікавым, Г. Далідовічам. Некалькі разоў сустракаліся з В. Коўтун, творчасць якой цесна звязана з Вільняй: тут яна працавала ў архівах над раманам «Крыж міласэрнасці» — пра Цётку, лёс якой быў цесна звязаны з Вільняй. У нашым горадзе паэтэса жыла, працавала, кахала. Цётка перадала нашчадкам агонь душы — веру ў свой народ. І нам цяпер трэба клапаціцца, каб гэты агонь не згас, а свяціў людзям, далучаў іх да гісторыі і культуры свайго народа. У 1997 г. раман выйшаў на літоўскай мове («Gailėstingumo kryžius») у перакладзе А. Лапінскене, тыражом у 3000 экз. У 1994 г. у перакладзе той жа А. Лапінскене з’явіўся раман Уладзіміра Караткевіча «Дзікае паляванне Караля Стаха» («Siurpioji karaliaus Stacho medziokle») тыражом 7000 экз.

У 1997 г. два разы наведаў Вільню народны пісьменнік Беларусі Васіль Быкаў. У Саюзе пісьменнікаў Літвы наша асацыяцыя беларусістаў тады наладзіла прэзентацыю кнігі В. Быкава «Альпійская балада» («Alpiu balade; Vilku gauja») у перакладзе на літоўскую Альгімантаса Анатанавічуса (тыраж 4000 экз.). Аб той падзеі газета «Эхо Литвы» пісала: «Гэта другая кніга твораў беларускіх пісьменнікаў на літоўскай мове за апошнія пяць гадоў. Некалі былі добрыя, трывалыя сувязі беларускай і літоўскай літаратур. Часта сустракаліся пісьменнікі. Змяніліся ўмовы. Дзяржавы атрымалі самастойнасць. Але сувязі ў галіне культуры значна аслабелі. Яны цяжка наладжваюцца і лёгка рвуцца. Літоўцы менш цікавяцца беларускай літаратурай, як і беларусы — літоўскай [...] А выхад кнігі В. Быкава на літоўскай мове ў гэты эканамічна цяжкі перыяд — падзея ў культурным жыцці літоўскага і беларускага народаў. Пажадана, каб сувязі ў галіне літаратуры падтрымліваліся як мага мацней, гэта галоўная мэта выдання кнігі». Пра тое ж пісалі газеты «Республика», часопіс «Вильнюс».

Яшчэ адна значная для нас падзея — прэзентацыя кнігі С. Алексіевіч «Чарнобыльская малітва» на літоўскай мове («Černobylio malda») у сакавіку 2000 г. у Саюзе пісьменнікаў Літвы (пераклад А. Лапінскене, выдадзены дзякуючы дапамозе Фонду адкрытай Літвы). Вядучы вечарыны літаратуразнавец Пятрас Бражэнас адзначыў, што не так часта ў зале Саюза бывае столькі слухачоў, асабліва літоўскіх пісьменнікаў і журналістаў. Кніга С. Алексіевіч хутка стала ў Літве бібліяграфічнай рэдкасцю.

7 лютага 2001 г. па ініцыятыве нашай асацыяцыі ў будынку Саюза пісьменнікаў Літвы адбылася сустрэча з В. Іпатавай, В. Коўтун, С. Законнікавым і А. Вярцінскім. Беларускія паэты чыталі вершы літоўскіх паэтаў у сваіх перакладах, абмяркоўвалі пытанні супрацоўніцтва паміж часопісамі «Полымя» і «Metai». Час паказа, як здзейсняцца гэтыя планы.

Вельмі важна, што сустрэчы, якія ладзяцца асацыяцыяй беларусістаў, адбываюцца таксама ў Беларускай школе імя Ф. Скарыны і ў Вільнюскім

педагагічным універсітэце на кафедры беларусістыкі. На гэтых сустрэчах часта прысутнічаюць вучні, што вельмі важна для падростаючага пакалення. Па маёй ініцыятыве там была наладжана сустрэча з цікавымі паэтамі Леанідам Дранько-Майсюком і Міхасём Скоблам.

У Вільні жыве сябра нашай асацыяцыі, беларускі паэт і перакладчык Алег Мінкін, паэтэса Таццяна Сапач, пісьменнік Аляксей Анішчык. Жыла старэйшая пісьменніца Зоська Верас (яе дачка Галіна Войцік — сябра асацыяцыі).

За дзесяць гадоў актыўнай дзейнасці літоўскай асацыяцыі адбыліся 34 яе пасяджэнні, на якіх адзначаліся юбілеі З. Верас, Ф. Скарыны, Ф. Багушэвіча, М. Гарэцкага, Цёткі, У. Караткевіча, М. Багдановіча. Сёння асацыяцыя налічвае 25 сяброў. Сярод іх — 10 мовазнаўцаў, чатыры літаратуразнаўцы, паэт, пісьменніца, філолагі, фалькларысты. Нязменны наш старшыня — А. Лапінскене.

Літоўская асацыяцыя беларусістаў даследуе і пашырае духоўныя здабыткі беларускага народа, найперш — літаратурныя.